

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ СВІТИ  
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА  
АДМІНІСТРУВАННЯ**

**ДИПЛОМНА РОБОТА**

**на тему:** «Механізми державної податкової політики та їх вплив на розвиток середнього класу»

Виконав студент:  
групи 2-го курсу НН ІНО  
магістрант кафедри публічного  
управління та адміністрування  
Мірутенко Ольга Олександрівна

Київ 2020

## Зміст

Вступ

Розділ 1. Вплив механізмів державної податкової політики на розвиток середнього класу

1.1 Поняття середнього класу від Аристотеля до сучасності.

1.2 Механізми управління податковою політикою в Україні та їх вплив на розвиток середнього класу.

1.3.Формування середнього класу в Україні як основа стабільності громадянського суспільства.

Висновок до розділу

Розділ 2. Механізми управління та перспективи реформування державної податкової політики та її вплив на середній клас в Україні.

2.1 Історичні аспекти формування податків та становлення середнього класу в українському суспільстві.

2.2 Механізми управління та системні проблеми реформування податкової політики в Україні на сучасному етапі в рамках впливу на середній клас.

2.3 Світовий досвід управління державною податковою політикою як інструмент стабільного розвитку середнього класу в Україні.

Висновок до розділу.

Розділ 3. Світовий досвід впливу державної податкової політики на формування середнього класу.

3.1 Вплив державної податкової політики на середній клас у країнах Центральної Європи.

3.2 Вплив державної податкової політики на формування середнього класу в США та Японії.

3.3 Специфіка формування середнього класу та державна податкова політика в постсоціалістичних країнах.

Висновки.

Список використаних джерел і літератури.

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Сьогодні податкова політика – найефективніший інструмент впливу держави на формування доходів населення, суспільне виробництво, його динаміку і структуру. Саме податки стимулюють науково-технічний прогрес, вихід вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції, надають соціальні гарантії населенню, а також забезпечують соціальну справедливість між усіма членами суспільства, які отримують доходи. На сьогодні розбудова податкової системи є продуктом не тільки суто економічних поглядів, але й результатом певного компромісу між суспільством, політичними партіями та іншими суб'єктами законодавчого процесу. Податкові дії держави дозволяють їй не лише забезпечувати своє функціонування, а й використовувати свої ресурси та інструменти впливу для досягнення цілей суспільного розвитку.

Актуальним залишається пошук рівноваги між тягарем та вигодами оподаткування, між примусом та свідомим вибором оплати державної діяльності, а тому поведінка платника прямо залежатиме від рівня соціального добробуту суспільства і можливостей реалізації потреб індивіда.

Магістерська робота виконана з урахуванням здійсненими в Україні багато численними податковими реформи, які на сьогодні набирають обертів, хоча характеризується численними проблемами, що знижують її ефективність, а також тим, що в науковому плані проблема впливу податкової політики на формування середнього класу на сьогодні залишається малодослідженою. В сучасній науці напрямки податкової політики здебільшого розглядаються без комплексного підходу до аналізу впливу на середній клас, обґрунтованих висновків та подальших рекомендацій для формування середнього класу як основи економіки в рамках податкової політики країни.

Вибір теми магістерської роботи зумовлений необхідністю критичного перегляду діючих та розвитку нових механізмів державного управління в контексті реформування національної податкової системи як ключової у формуванні та розвитку стабільного середнього класу в Україні.

При написанні магістерської роботи використовувалися наукові праці теоретиків державного управління А.Михненка, Н.Грущинська, В.Авер'янова, А. Гальчинський, І.Іголкин, Т.Пастушок, В. Антонюк та ін.

Вагомі напрацювання щодо сутності податкової політики, її особливостям та напрямкам розвитку належать Н.Британській, Ф. Ярошенко, М.Бадиді, Т.Демченко, Т.Крушельницькій, А.Гриміну, Т.Єфименко та ін.

Однак, незважаючи на достатню кількість наукових праць щодо податкової політики та середнього класу, сьогодні в Україні відсутні комплексні дослідження впливу державної податкової політики на формування середнього класу особливо серед фахівців у сфері державного управління.

**Мета і завдання дослідження.** Метою магістерської роботи є теоретичне обґрунтування та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення засад побудови державних механізмів впливу на формування середнього класу крізь призму податкової політики. Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі завдання:

- проаналізувати та узагальнити наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених в контексті впливу державної податкової політики на середній клас, визначивши напрями подальших досліджень;
- розширити категорійно-понятійний апарат теорії державного управління в аспекті впливу державної політики на середній клас;
- на основі досвіду зарубіжних країн, визначити та систематизувати основні чинники, що негативно впливають на формування та розвиток середнього класу;

- враховуючи позитивний світовий дослід, запропонувати підхід до формування цілісних організаційно-правових засад регулювання впливу державної податкової політики на середній клас;

- обґрунтувати шляхи вдосконалення правових засад функціонування середнього класу;

- запропонувати шлях безпосереднього залучення середнього класу до участі в державно-управлінських та суспільних процесах крізь призму податкової політики;

- визначити шляхи вдосконалення державної податкової політики щодо розвитку середнього класу в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які складаються в процесі здійснення державної податкової політики щодо формування середнього класу.

Предмет дослідження – вплив державної податкової політики на формування середнього класу в Україні через призму світового досвіду.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у процесі дослідження було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, аналіз світового досвіду впливу державної податкової політики на формування середнього класу застосовано під час визначення шляхів вдосконалення державної податкової політики щодо формування середнього класу в Україні. Статистичний аналіз кількісних і якісних характеристик податкової політики дав змогу системазувати проблеми державної податкової політики України на сучасному етапі. За допомогою структурно-функціонального аналізу процедур та організаційних механізмів прийняття законодавчих та підзаконних актів визначено шляхи удосконалення нормативно-правової бази державної податкової політики в контексті розвитку середнього класу. У процесі порівняльного аналізу та систематизації зарубіжного досвіду впливу державної податкової на середній клас виділено пріоритетні напрями адаптації цього досвіду. Узагальнення тлумачень поняття середнього класу, підходів до розуміння механізмів

розвитку середнього класу дали змогу сформулювати визначення терміна «середній клас» та «державний механізм формування середнього класу» з позиції науки Державне управління.

Інформаційною базою магістерської роботи є законодавча та нормативно-правова база України та зарубіжних країн, аналітичні звіти центральних органів виконавчої влади України, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, програмні документи й аналітичні матеріали громадських об'єднань, монографії та статті вітчизняних і зарубіжних учених, особисті дослідження автора.

Практичне значення очікуваних результатів полягає у визначенні основних практичних напрямків реформування податкової політики із врахуванням світового досвіду, створенні ефективної моделі податкової політики для подальшого позитивного розвитку середнього класу. Основні теоретичні положення доведені до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути використані в процесі формування й реалізації податкової політики в Україні. Основні наукові результати можуть також бути використані в практичній діяльності органів державної влади, у викладацькій, лекторській роботі, у процесі підготовки магістрів державного управління та перепідготовки й підвищення кваліфікації державних службовців, сприятимуть удосконаленню здійснення податкової політики держави.

Структура та обсяг роботи. Магісторська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг магістерської роботи становить 102 сторінки.

# **РОЗДІЛ 1. ВПЛИВ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ .**

## **1.1 Поняття середнього класу від Аристотеля до сучасності**

Проблема формування середнього класу перебуває в центрі уваги зарубіжних та вітчизняних дослідників. Середній клас вважають важливим чинником суспільного розвитку та політичної стабільності країни. Значна увага приділяється пошуку кількісного зростання та його укріплення, але існує велика кількість проблем, а саме в політико-правовому та економічному аспектах.

На сьогоднішній день в науковій літературі існує велика кількість визначень «середнього класу». У західній літературі термін «середній клас» означає професійний прошарок населення, який переважно займається неручною роботою та розміщений між вищим та робітничими класами. Термін «середній» відображає широко застосоване поняття ієрархії статусів, у якій неручна праця престижніша, ніж ручна, але визнається соціально більш низькою відносно груп, які володіють значною власністю чи займаються політикою [1 с.282]. Більш глибоке визначення середнього класу надає підручник А. Михненка., Н.Грущинської «Публічне управління як системне суспільне явище»:

Середній клас - прошарок успішного населення, який не тільки володіє достатнім капіталом, ресурсами, навичками та знаннями для задоволення власних первинних та вторинних потреб, а також відстоює активну громадську позицію задля поліпшення соціально-економічної ситуації в країні. Середній клас є одним із символів соціально-демократичної держави, гарантом стабільної політичної ситуації, запорукою підвищення інвестиційного клімату серед населення та можливості реалізації соціальних програм через зростання надходжень до бюджету. Інакше кажучи

формування та підтримка середнього класу є одним із основних довгострокових інвестицій держави, оскільки у широкому розумінні інвестиції являють собою вкладення капіталу з метою подальшого збільшення задля стабільного розвитку та підвищення основних надходжень до державного та місцевого бюджетів в майбутньому. Завдяки активній участі у громадському та політичному житті середній клас визначає моральні стандарти суспільства. Крім цього середній клас активно береже і поширює цінності та традиції власної країни [ 2,с.93 ].

Ще в добу античності Платон та Аристотель згадували про класове розшарування в державі. Наприклад Платон вважав, що єдиний шлях створення ідеального суспільства, в якому ліквідовано соціальну нерівність - віддати дітей на виховання державі, бо основною нерівністю в суспільстві є сім'я. Аристотель виділив три класових елемента державного будівництва: по-перше – дуже багатий клас; по – друге - дуже бідний клас; по-третє - середній клас. Середній клас характеризував насамперед трьома рисами: здатністю заробляти на життя власною працею, виконанням стабілізуючої функції в суспільстві і прагненням уникати соціальних потрясінь, економічною зацікавленістю у розвитку держави. На його думку, законний уряд можна знайти тільки в тих суспільствах, де є чисельний середній клас [3,с.41-42].

Утворення широкого спектру середніх класів, що включають власників, а також тих, чия кваліфікація досить добре оплачувалась на ринку праці, відмічав Макс Вебер. Макс Вебер розташував середній клас між привілейованим класом власників та пролетаріатом. Дослідник не розкриває структуру середнього класу, але наполягає, що до середнього класу необхідно віднести дрібних власників, а також людей що здатні запропонувати на ринку свої навички та вміння. М.Вебер пов'язує з економічними процесами, розглядаючи класи як відображення економічних відносин у соціальній сфері [4.с.150].



Формування середнього класу в Західній Європі- історично тривалий процес,що тривав,наприклад в Англії, кілька століть. Розвиток і підйом середнього класу проявлялися в англійській революції XVII в. і привели до зростаючої ролі парламенту. Немає жодної важливої події в історії Англії – від селянського повстання XIV в. до процвітання вікторіанської економіки XIX століття , яке не було б пов'язано з розвитком середнього класу. У вживати в мові вираз «middle class» увійшло в Великобританії в XVIII в. для позначення осіб вільних професій (професіоналів) і бізнес-класу. Новий термін потрібен для того ,щоб відрізнити цю групу людей,з одного боку від великого титулованого і середнепоместного нетитулованого (джентрі) дворянства, з іншого ростуть в числі промислових і сільськогосподарських виробників.

В епоху раннього капіталізму,на зорі індустріальної ери, середній клас називали «білими комірцями», які як і пролетаріат «сині комерці», отримували зарплату, а не відсоток з прибутку, але працювали в набагато більш комфортних умовах [5.с.68].

Сучасний дослідник Е. Гідденс в поняття середнього класу об'єднує людей найрозмаїтіших занять. Оскільки у виробництві значно зросла, порівняно з «синіми комірцями», частка «білих комірців». Він чітко виділяє три окремі сектори середнього класу. Давній середній клас складається з власників невеликих бізнесів, що працюють самі на себе (самозайняті), власників малих крамничок та дрібних фермерів. Вищий середній клас складається переважно з людей, що обіймають менеджерські посади або виконують роботу, яка вимагає високої кваліфікації. До цієї категорії належить дуже багато індивідів та сімей,тож узагальнювати їхні погляди та світогляд було б ризиковано. Більшість із них у тій чи в тій формі,здобули вищу освіту,й частка людей котрі поділяють ліберальні погляди щодо соціальних та політичних проблем,серед них достатньо висока,передусім серед фахівців високої кваліфікації. Нижчий середній клас - це неоднорідна категорія до якої належать люди,що працюють конторськими службовцями,

комівояжерами, вчителями, медсестрами і т.д. Здебільшого, хоч багато в чому вони мають однакові з ними умови праці, члени нижчого середнього класу дотримуються інших соціальних та політичних поглядів, аніж ті, які поділяють більшість так званих «синіх комірців» [6.с.45].

А.А. Грицанов під середнім класом розуміє соціолого - політологічне поняття для позначення проміжних соціальних верств, розташованих між елітою, яка панує в суспільстві, з одного боку, і пролетаріатом у купі з маргінальними соціальними групами, - з іншого. Традиційно передбачається, що питома вага і вплив середнього класу в суспільстві будь-якого типу обумовлюють як властивий останньому діапазон можливих суспільних протиріч, так і адаптаційний потенціал цього суспільства. У статусі терміна, що фіксує саме наявність феномена середнього класу в соціальній структурі, поняття «середній клас» було відомо вже римським податківцям епохи Імперії. Властивий для ХХ ст. зміст поняття «середній клас» сформувався як підсумок осмислення суспільствознавцями переважно соціал-демократичного спрямування процесів перетворення службовців (найманих працівників нефізичної праці) в чисельно значимий фрагмент громадської структури капіталізму [7.с.68].

Більшість дослідників відзначають важливу соціально-економічну та соціокультурну роль середнього класу, яку він відіграє в постіндустріальному суспільстві. Відомий український вчений Е. Лібанова підкреслює, що наявність потужного середнього класу в суспільстві означає:

- домінування в суспільстві активної життєвої позиції - прагнення самостійно забезпечувати добробут собі та своїй родині, дбати про майбутнє, зокрема про старість;

- наявність внутрішніх джерел інвестування-населення не проїдає миттєво всі зароблені кошти, а інвестує значну їх частину в бізнесі, житло, освіту тощо;

- високий платоспроможний попит населення і відповідно масштабний внутрішній ринок-попит породжує пропозицію, тобто спонукає до економічного зростання, збільшення зайнятості тощо;

- демократичні принципи управління, зокрема постійні звіти владних структур-середній клас, який має належний рівень освіти, відзначається обізнаністю у своїх правах і прагненням їх відстоювати у визначених законодавством межах [ 8, с.34].

Узагальнюючи різноманітні підходи до визначення ролі середнього класу, В.Антонюк вважає, що його позитивна роль у соціоекономічній динаміці суспільства обумовлена тим, що він є стабілізатором суспільства, сприяє встановленню суспільного порядку; є гарантом суспільної безпеки, ураховуючи інтереси різних соціальних груп та забезпечуючи їх взаємозв'язок; показує приклад заможного життя; ініціює і здійснює економічні та технологічні іновації; є основною рушійною силою ринкових реформ в умовах перехідної економіки; є надійною опорою демократичного розвитку суспільства [9 с.119].

В даний час, щоб вважатися представником середнього класу, людині в Швейцарії потрібно мати \$72 900, в США-\$50 000, в Бразилії і Китаї - не менше \$28 000, в Польщі і Мексиці - близько \$25 000, в Росії і Тайланді - \$18 000, в Індії - \$13 700, а в Україні цей показник становить - \$11 000. В Австралії до середнього класу належить 66% населення, в Італії, Британії та Японії- понад 55%, в США -38%, в Китаї-11%, в Африці та Індії -3%. В Україні в 2019 році налічувалося всього 297 000 представників середнього класу. Це тільки 0,83% дорослого населення .

Потрібно звернути увагу , що зростання середнього класу має місце або в країнах класичного західного капіталізму- Британії, Франції, США, Австралії, Канаді, або в країнах, у яких є активна промислова політика. Це Японія, Південна Корея, Тайвань, Мексика, Польща, Китай, Індія [10 ].

Іншою особливістю формування середнього класу в Україні є те, що його соціальною основою, на відміну від західноєвропейських країн, є не власники, а фахівці - наймані працівники, попит на яких є найбільшим в умовах інноваційної моделі економічного розвитку. На думку вітчизняних експертів, через різні причини протягом тривалого періоду в Україні сформувалася експортоорієнтована економіка, що здатна бути конкурентоспроможною на зовнішніх ринках лише переважно на рахунок дешевої робочої сили. Відтак маємо унікальну ситуацію, коли більша частина висококваліфікованих працюючих, які б мали становити ядро середнього класу, за рівнем доходів перебувають на межі або за межею бідності.

Процес формування середнього класу в Україні характеризується суперечливими тенденціями. Позитивні уявлення українських громадян про середній клас поєднані з їх упевненістю в тому, що соціально-економічна політика влади не спрямована на його формування та підтримання в Україні.

Несформованість середнього класу ускладнює процес становлення повноцінного громадянського суспільства, що виявляється у низьких кількісно – якісних показниках розвитку останнього та невисокому рівні громадянської активності.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо формування середнього класу в Україні, є: підтримка працюючого населення; забезпечення випереджаючого зростання заробітної плати; захист інтелектуальної власності і зміцнення на цих засадах становища висококваліфікованої робочої сили, а також підтримка малого підприємництва [11].

## 1.2. Механізми управління податкової політики в Україні та її вплив на розвиток середнього класу

Так, на думку укладачів Енциклопедії державного управління, податкова політика- це: - а) окрема складова державної економічної політики, що відображає комплекс цілей і заходів органів державної влади, спрямованих на ефективне функціонування податкової системи відповідно до соціально-економічної мети суспільства; б) діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів країни; в) формування і застосування затверджених на законодавчому рівні економічних інструментів і відповідних рішень, призначених сприяти зростанню надходження до бюджету, а також врахування змін чинної податкової системи, визначення механізму обчислення, сплати і зарахування платежів до бюджетів. Податкову політику слід розглядати у вузькому та широкому розумінні. У широкому розумінні - це політика держави щодо формування доходів за рахунок постійних надходжень (податків і зборів) чи тимчасових (позик), у вузькому - вона охоплює діяльність держави щодо встановлення податків, платників, об'єктів оподаткування, ставок, термінів сплати, механізмів зарахуваннях [12 с.511].

Державна податкова політика незалежної України суттєво відрізняється від командно-адміністративної системи СРСР. Але вона ввібрала в себе і адміністративні важелі на ринкову складову, тому нова податкова політика не була досконалою, існують суперечності та недоліки, як і всіх податкових системах пострадянських країн. До 1997 року вводилися нові поняття в податковий обіг, як валові витрати та валові доходи, податковий облік, формується система відшкодування ПДВ державою.

З незалежністю Україна, почався власний етап створення державної податкової системи. У грудні 1990 року Верховна Рада УРСР схвалено Закон «Про державну податкову службу РСР. Набрання чинності Закону Української РСР від 25.06.91 р. № 1251XII «Про систему оподаткування» вважається початком становлення вітчизняної податкової системи. Закон визначає принципи побудови системи оподаткування в Україні, податки і збори (обов'язкові платежі) до бюджетів та до державних цільових фондів, права, обов'язки і відповідальність платників, а також контрольні функції податкових органів [13,с.78]. У цей період становлення податкової системи України, норми податкового законодавства приводили у відповідність до світових. Вводилось обов'язкове декларування доходів фізичних осіб. Законом України від 7 липня 1992 р. «Про державну податкову службу в Україні» було внесено зміни, згідно з якими державна податкова служба в Україні створюється при Міністерстві фінансів України у складі Головної державної податкової інспекції України та державних податкових інспекцій у Республіці Крим, областях, районах, містах і районах у містах. Кількість податкових інспекцій тоді складала 53. В основу побудови організаційної структури органів ДПС України було покладено структуру жорсткої вертикальної централізації з прив'язкою до адміністративно-територіального устрою держави. Така організаційна структура була об'єктивною необхідністю в період розробки основ податкового законодавства країни, створення методологічної бази його реалізації на практиці, налагодження механізму нарахування і стягнення податків[14].

Досить вагомим механізмом впливу на розвиток середнього класу в Україні регламентується прийнятим 22 травня 2003 р. Законом України «Про податок з доходів фізичних осіб», яким запроваджено єдину фіксовану ставку податку 13%, а з 2007 року 15%, незалежно від розміру доходу. Застосування податкового кредиту, податкові соціальні пільги, новий порядок перераховування податку до бюджету. У цьому Законі значну увагу приділено одному з найважливіших розділів — визначенню термінів: в

одному законодавчому акті вперше надано визначення, що стосуються загальних засад, понять і категорій у контексті оподаткування доходів фізичних осіб. Також надзвичайно важливим стало встановлення права платника податку на податковий кредит за наслідками звітного податкового року[15].

Постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.2007 р. № 1049 «Про утворення Інформаційно-довідкового департаменту державної податкової служби» було застосовано ще один механізм впливу на розвиток середнього бізнесу в Україні. Основним завданням Департаменту стало надання інформаційно-довідкових послуг платникам податків з питань оподаткування, інформування їх про зміни і доповнення, що були внесені до нормативно-правових актів. Було створено єдину базу податкових знань, яка охоплює уніфіковані й офіційно затверджені відповіді на всі питання, що виникають при нарахуванні й сплаті податків [16].

Наступним кроком було затвердження Наказу ДПА України від 19.02.2008 р. № 95 затверджено Стратегічний план заходів ДПА України щодо реалізації пріоритетних напрямів діяльності на 2008 р., серед яких вирішення проблемних питань про справляння ПДВ; руйнування схем мінімізації сплати платежів до бюджету з урахуванням специфіки економіки кожного регіону, створення реєстру схем і елементів ухилення від сплати податків; забезпечення балансу у відносинах з платниками податків, у тому числі з великими; дотримання в роботі принципу «Податкова — для платників податків, а не платники для податкової» шляхом удосконалення системи адміністрування податків і зборів; упровадження нових форм і методів роботи з платниками податків, зокрема безконтактного контролю за рівнем сплати податків суб'єктами господарювання, проведення порівняльної оцінки з країнами Євросоюзу; формування позитивного іміджу податкового інспектора шляхом зміцнення кадрового потенціалу, підвищення рівня професіоналізму і відповідальності працівників органів ДПС.

ВГО «Асоціація платників податків України» підбила підсумки Всеукраїнського рейтингу «Сумлінні платники податків України — 2010». Переможцями визнано 54 підприємства із 21 регіону України.

Завдання рейтингу — посилення ролі та авторитету платника податків у житті країни, підвищення загальної культури сплати податків, утвердження серед людей духу підприємливості та популяризація засад оновленого податкового законодавства України

Рейтинг проводитиметься щороку. Головним критерієм відбору номінантів є рівень сплати податків. Серед переможців у сфері мас-медіа визнано ДП «ІВЦ ДПА України» (журнал «Вісник податкової служби України») [17].

ДПС України розпочала проведення горизонтального моніторингу, суть якого полягає в обробці інформації підприємства за його всіма фінансовими операціями, наданні рекомендації уповноваженим працівникам організацій щодо ризиків здійснення тих чи інших фінансових операцій, а також інформуванні про сумнівних контрагентів. Послуги працівників ДПС — безкоштовні, надаються за офіційною заявою уповноваженої особи організації. Горизонтальний моніторинг наразі поширюється лише на великих платників податків.

Розпочато автоматичне відшкодування ПДВ — одне з нововведень, запроваджених після набрання чинності Податковим кодексом України. У ДПС вважають, що таким чином сумлінні платники податків зможуть швидко отримати заявлені кошти без контакту зі службою. Потрібно лише вчасно подати податкову декларацію з ПДВ, потім спеціальна комп'ютерна програма здійснить автоматичний відбір тих платників податків, які відповідають критеріям автоматичного відшкодування. За оперативними даними, за результатами подання декларацій у червні кількість платників, які мають право на автоматичне відшкодування ПДВ, зросла до 175. Вони отримають 1,9 млрд. грн. Серед таких платників є представники з усіх регіонів України.



Загалом цього року відшкодовано 25 млрд. грн. ПДВ, що на 16 млрд. грн. перевищує результати минулого року. Зокрема, у липні платники отримали 4,5 млрд. грн. — у 2,3 рази більше, ніж торік [18].

17 червня 2010 року поданий урядом Миколи Азарова законопроект було прийнято за основу. Але зазначений законопроект зазнав такої критики, що 8 липня Верховна Рада України спочатку ухвалює рішення про всенародне обговорення проекту Податкового кодексу, а вже 7 вересня визнає такою, що втратила чинність, власну постанову про прийняття Податкового кодексу за основу. Новий етап ухвалення Податкового кодексу розпочався 7 жовтня, коли доопрацьований проект цього документу було прийнято за основу постановою Верховної Ради № 2593-VI. 18 листопада Верховна Рада нарешті приймає Податковий кодекс, але вже 30 листопада Президент України після масових акцій протесту накладає на нього вето. Подальші події розвиваються блискавично. 2 грудня Верховна Рада повторно приймає Податковий кодекс вже з урахуванням побажань Президента, 3 грудня кодекс підписує глава держави, а вже 4 грудня текст Податкового кодексу офіційно оприлюднюється в газеті «Голос України» [19].

Започаткований у 2011 р. ребрединг іміджу податкової служби має за мету максимально інформувати громадськість про роботу податківців, що, в свою чергу, сприятиме налагодженню партнерських відносин з платниками податків і підвищенню рівня добровільної сплати податків.

Відкрито перші сервісні центри з обслуговування платників податків.

Існуюча податкова система України характеризувалася наступними негативними рисами:

велика кількість нормативно-правових актів та колізійність законів та підзаконних актів, які регулюють податкові відносини – станом на кінець 2005 року налічується близько 500 нормативних документів, пов'язаних з оподаткуванням;

нестабільність податкового законодавства, а саме численні зміни до існуючих законів. Тільки відносно податку на додану вартість за останні два

роки було прийнято 40 законів про внесення змін та видано більше 100 роз'яснень;

наявність законів, які належать до інших галузей права, але регулюють податкові відносини.

Всі ці проблеми вказують на недосконалість та неефективність чинної податкової системи, на те, що вона не сприяє економічному зростанню країни. Виникає необхідність проведення податкової реформи та створення єдиного систематизованого законодавчого акту прямої дії, який охоплюватиме всі без виключення питання податкового права та відповідатиме адекватним засадам податкової політики держави.

Зрозумілість норм та положень податкового законодавства України – це необхідна передумова його життєздатності та прийняття до застосування всіма суб'єктами відносин, що виникають в процесі оподаткування. Положення законодавчих актів, які регулюють питання оподаткування, повинні викладатися із використанням загальноприйнятої та широковживаної лексики. Специфічним поняттям та термінам потрібно надавати повне та однозначне визначення, які використовуються в усіх законодавчих актах, що відносяться до системи оподаткування.

Також до недоліків існуючої податкової системи, насамперед, варто віднести нерегульованість правових гарантій для учасників податкових відносин, відсутність прозорих і ефективних механізмів захисту прав платників податків та складність і недосконалість процедурної "підсистеми" адміністрування багатьох податків і неподаткових платежів, про що свідчить практика стягнення і відшкодування податку на додану вартість.

Удосконалення податку на додану вартість має здійснюватися за допомогою диференціації його ставок у розрізі окремих товарних груп. На моє переконання, слід скасувати оподаткування за нульовою ставкою. При цьому, уявляється доцільним диференціювати ставки податку на додану вартість між окремими групами товарів у залежності від їхньої соціальної значимості, як це робиться в інших країнах, наприклад у Франції [20].

Міністерство доходів і зборів України було створене 24 грудня 2012 році шляхом об'єднання Державної податкової служби України та Державної митної служби України .

Після перемоги Єврореволюції та задекларованого новою владою бажання знищити старі корупційні схеми 1 березня 2014 року Міністерство доходів і зборів було ліквідоване рішенням Уряду Яценюка. На базі міністерства відновлено Державну податкову і Державну митну служби, які підпорядковуються Міністерству фінансів .

На засіданні КМУ 27 травня 2014 р. було оприлюднено інформацію, що замість ліквідації Міндоходів його перейменують на Державну фіскальну службу. Останню пропонувалося підпорядкуват Міністерству фінансів.

Державна фіскальна служба на базі Міндоходів утворена Постановою КМУ від 21 травня 2014 р. № 160 (рис.1).

Не дивлячись на велику кількість нормативних актів, які регулюють державну податкову політику, вони досі є недосконалими для зв'язку держава - платник податків. Існує певні суперечності в тлумаченні думки та понять в законодавчих нормах. У той час як все повинно бути зрозумілим та прозорим[21,с.2].

Одним із основних етапів створення системи державної політики в Україні є формування сучасної податкової як головного джерела фінансування державних функцій. Формування ефективної державної податкової політики ускладнюється тим, що цей процес у постсоціалістичних країнах суттєво відрізняється від становлення податкової системи в країнах з розвиненою економікою. Оскільки існують значні суперечності між невідповідністю сучасних форм оподаткування і соціально-економічними умовами в нашій країні, а також з урахуванням нашої ментальності та історичного минулого. Задля розуміння впливу державної політики на суспільний розвиток, необхідно дослідити еволюцію формування державної податкової політики в Україні [22,с.7-9].

Мета податкової політики полягає у створенні ефективної податкової системи, яка б забезпечувала надходження до бюджету коштів, достатніх для задоволення державних потреб. Податкова політика відіграє важливу роль у розвитку економіки та суспільства загалом. Збільшення або скорочення податкових надходжень до бюджету, зміни форм оподаткування, податкових ставок і обов'язкових зборів, звільнення від оподаткування окремих галузей виробництва, територій, груп населення, впливає на рівень господарської та інвестиційної активності, сприяє розвитку пріоритетних галузей економіки, забезпечує формуванню збалансованої соціальної політики в країні. Податкова політика є основним засобом забезпечення процесу розширеного відтворення, зокрема здійснення антикризової політики, досягнення рівноваги економічної системи, функціонування господарського механізму, досягнення суспільної стабільності та високих соціальних стандартів життя громадян. Податкова політика конкретизується в основних функціях податків- фіскальній, регулюючій та стимулюючій, що дає змогу державі здійснювати соціально-економічну політику, спрямовану на досягнення стабільного суспільного зростання та підвищення рівня соціальних стандартів життя громадян [23,с.16].

### 1.3.Формування середнього класу в Україні як основа стабільності громадянського суспільства.

В Україні процес формування середнього класу, що відповідав би майновим статусом та рівнем особистих доходів критеріям розвинених країн, перебуває на початковому етапі. Це пояснює насамперед низьким рівнем життя населення. Крім того, велика кількість людей, які наближаються до статусу середнього класу, отримують значну частину доходів без реєстрації, не сплачуючи податків. Це зумовлює певну суперечливість їхніх

відносин із державою, а отже, і труднощі на шляху реалізації своєї суспільної функції - бути основою соціально-політичної стабільності [24,с.32-35].

Виокремлення середнього класу в Україні та традиційними критеріями здійснити досить проблематично. Адже рівень освіти, професійний статус не пов'язуються з відповідними матеріальними та престижними статусами. В Україні середній клас перебуває в стадії формування. Фактично, цей клас почав формуватися з часу здобуття державою незалежності, формувався з тих, хто на власний ризик розпочав свою справу чи займався професійною діяльністю. Це – власники нерухомого майна, земельних ділянок, фермерських господарств, акцій, представники науково-технічної інтелігенції, вчені, діячі культури та освіти, спеціалісти середньої ланки управління, фінансисти, менеджери, юристи. Його утворюють працівники виробничої й невиробничої сфер, які отримують середній за розміром дохід у вигляді прибутку або заробітної плати [25. с.40-41].

На переконання Т.О. Пастушка, основними проблемами формування середнього класу є: 1) соціально-економічні процеси, які пов'язані з ринковою трансформацією економіки, змінами в організації та функціонування виробництва, розвитком продуктивних сил тощо; 2) соціально-політичні процеси, що полягає в діяльності державних інститутів як одного з найважливіших механізмів збалансування, узгодження і гармонізації інтересів різних соціальних груп і верств, соціальної політики; 3) соціокультурні і соціально-психологічні процеси, традиції, ціннісні орієнтації та установки індивідів і соціальних груп, їхньої готовності до сприйняття змін та діяльності за нових умов. Науковець вважає, що для вирішення основних проблем такого соціально-економічного стану суспільства необхідно проводити

політику сприяння становленню середнього класу в Україні. Дана політика має спиратися на істотне коригування стратегії соціально-економічного розвитку країни, в основу якої має бути покладено принцип розвитку потенціалу людей, а не досягнення певних макроекономічних показників. А точніше, через ці показники ми повинні бачити конкретний результат зусиль влади по досягненню цього потенціалу. Економічне зростання має забезпечити зміну соціальної структури суспільства - формування громадянського суспільства з потужним і численним середнім класом, який в перспективі - як у всіх розвинутих країнах - охоплюватиме 55-60% населення із одночасним істотним зниженням частки населення з доходами нижче прожиткового мінімуму. Крім того, в нашій країні не може існувати середній клас, до того часу доки не зміниться менталітет українців[26. с.26-28].

Системна фінансова - економічна криза, яка розпочалась у 2007 р. та охопила всі країни світу, особливо сильно вразила Україну. Період 2015-2018рр. ознаменувався для країни піком економічного спаду. Економіка України в 2015р. продовжила падіння, що почалося в кінці 2013 р. через політичну кризу та військові дії. У 2017 р. ВВП знизився на 6,8 %, а рівень інфляції становив 24,9% . У 2018 р. падіння ВВП становило 9 %, а рівень інфляції - 46%. За даними Держкостату України, у третьому кварталі 2019р. порівняно з попереднім кварталом ВВП зріс на символічні 0,7%. Останнього разу економіка України показувала позитивну динаміку в третьому кварталі 2019 р. МВС прогнозує, що намічена позитивна динаміка в економіці переросте в незначне економічне зростання у 2022 році. За оцінками української влади та МВФ, ВВП України за підсумками року виросте на 2%, інфляція сповільниться до 12%, дефіцит держбюджету становитиме 3,7% ВВП [27].

Рівень життя людей у всьому залежить від доходів і цін. У 2019 році динаміка доходів в Україні полягала в затуванні соціальних поясів, заморожуванні основних соціальних показників- мінімальної зарплати і мінімальної пенсії, від яких нараховуються всі інші соціальні платежі. Через глибоку девальвацію гривні та падіння ВВП ціни росли високими темпами. На частку жителів України в 2018-2019рр. випало різке подорожчання комунальних послуг, зростання вартості проїзду, зростання цін на послуги зв'язку, продукти та ліки. Також непередбачувана ситуація з пандемією короно вірусу змусила багатьох взяти курс на економію. Хтось відклав придбання житла, інші відмовляються від нового одягу, комусь доводиться економити навіть навіть на їжі. За даними Research&Branding Group. 56% українців почали економити на продуктах, 53%- на одязі.

Складна економічна ситуація вдарила по середньому та нижчому класах. Зараз як і раніше, існують проблеми з визначенням середнього класу в Україні; цілком зрозуміло, що цей прошарок останнім часом істотно звужився. Середній клас –це наймані працівники, представники малого та середнього бізнесу, рівень доходів яких дозволяє їм широке споживання товарів та послуг, відпочивати закордоном, оплачувати всі витрати та робити заощадження.

Особливістю формування середнього класу в Україні є те, що його соціальною основою є фахівці –наймані працівники, попит на яких є найбільшим в умовах інноваційної моделі економічного розвитку. На думку вітчизняних експертів, через різні причини протягом тривалого періоду в Україні сформувалася експортоорієнтовна економіка, що здатна бути конкурентоспроможною на зовнішніх ринках лише переважно на рахунок дешевої робочої сили. Отже, маємо унікальну ситуацію,

коли більша частина висококваліфікованих працюючих, які б мали становити ядро середнього класу, за рівнем доходів перебувають на межі або за межею бідності. Незважаючи на економічну та політичну кризу 2014-2019рр., рівень заробітної плати таких фахівців хоч і зростає, але навіть не є середнім по країні (табл.1)

Таблиця 1.1

Середня заробітна плата за видами економічної діяльності за місяць у 2014- 2019 рр..

(у розрахунку на одного штатного працівника, грн.)

Вид діяльності	2014	2015	2016	2017
Усього	3480	4195	3723	5732
Освіта	2745	3132	3723	5732
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2441	2829	3423	5142
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	3817	4381	5832	8229

\*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції

Дані наведено по юридичних особах та відокремлених підрозділах юридичних осіб із кількістю найманих працівників 10 і більше осіб

Моніторингові дослідження Інституту соціології НАН України дають підстави стверджувати, що в Україні, незважаючи на досить несприятливі соціально-економічні умови ряду років, є категорії населення, які за окремими кількісними та якісними показниками (рівень доходу, освіти, професійна кваліфікація, само ідентифікація тощо) належать до середньої верстви. Відповідно до дослідження



Інституту у 2013-2018 роках загальна самооцінка матеріального рівня життя респондентами була невисокою. За шкалою від 0 (найнижчий) до 10 (найвищий) балів середній бал оцінки матеріального рівня життя коливався від 2,4 бала (2013) до 3,8 (у передкризовому 2014 році). На початку 2018 року він становив 3,2 при цьому самооцінки матеріального становища 73,5% опитаних знаходилися в нижньому інтервалі бальної шкали (0-4 бали)[28,с. 113-117].

Таблиця 1.2

Оцінка респондентами матеріального рівня сім'ї  
(2014-2019 роки)

Рейтинг	2014	2015	2016	2017	2018	2019
0(найнижчий)	12,2	11,3	2,4	2,9	2,0	4,0
1	12,4	9,6	3,2	4,8	3,3	6,6
2	19,8	19,4	17,7	15,2	15,0	12,3
3	26,6	26,8	22,8	22,7	20,7	30,1
4	13,8	13,7	26,5	28,7	29,2	19,6
5	11,2	13,4	21,8	20,9	22,6	18,6
6	1,7	3,2	3,8	3,4	5,3	4,6
7	1,6	1,8	1,0	0,8	0,9	1,9
8	0,3	0,4	0,1	0,1	0,3	1,1
9	0,2	0,2	0,0	0,0	0,1	1,1
10(найвищий)	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,4
Не відповідає	0,0	0,2	1,0	0,3	0,5	0,8
Середній бал	2,7	2,9	3,5	3,5	3,7	3,5

Джерело: [32.]

Наведені дані відображають суб'єктивний аспект соціального структурування за матеріальним критерієм, але потрібно відмітити, що даний аналіз не можна вважати повним, оскільки самооцінка – це сприйняття свого власного положення та несправедливе відношення порівняно з суспільством. Однак, за відсутності можливості вимірювання доходів за об'єктивними показниками суб'єктивні критерії досить важливі, зокрема з огляду на те, що респондент не лише визначає власну позицію, а й порівнює її з іншими, тобто визначається відносна позиція.

Отже, за суб'єктивними оцінками матеріального стану в українському суспільстві переживають позиції нижчі за середню. Три чверті громадян України відчувають себе «найнижчим прошарком» суспільства. Лише одна п'ята опитуваних (22%) вважають, що знаходяться «посередині» на шкалі суспільного статусу і тільки 5% відносять себе до високого і найвищого статусу [29,с.115].

## Висновок до розділу

Отже, питання щодо ролі середнього класу в державі є питанням не одного тисячоліття. Оскільки мова про механізми досягнення політичної стабільності суспільства та влади, про згуртованість громадян, які здатні послідовно впроваджувати як соціальні, так економічні реформи в життя. Саме дослідження історії розвитку формування середнього класу дозволило з'ясувати ознаки, функції, роль і структуру середнього класу.

Починаючи з праць мислителів античності Платона та Аристотеля і закінчуючи науковцями XXI сторіччя прослідковується ідея важливості середнього класу, як запоруки успішного процвітаючого суспільства.

За останні роки Україна поступово починає рухатися від деградації й застою в бік керованого розвитку. Без культивування середнього класу цей шлях буде вкрай тернистим та уривчастим. Але, щоб збільшувати соціальну-

економічну потужність цього прошарку населення, потрібно зрозуміти, яким він є де його шукати та які фактори позитивно впливають на його розвиток.

Формування середнього класу в Україні має і суспільно-історичний вимір. Революція гідності за своєю ідеологією була маніфестацією середнього класу, вона об'єднала його представників незалежно від рівня доходу. Волонтери, активісти, вояки-добровольці, яких породила революція, - це цвіт середнього класу, люди які готові покласти своє життя і здоров'я на задоволення потреб суспільства.

На сучасному етапі розвитку суспільства виникають проблеми, часто пов'язані з невизначеністю та різними ризиками. Сучасне суспільне життя аналізує завдання модернізації суспільного розвитку. Країна вимушена нарощувати свій національний ресурс, підвищувати здатність до соціальних перетворень, щоб зуміти забезпечити свої інтереси, конкурентоспроможність у світовій економіці. У цій непростій ситуації необхідно правильно визначитися з рушійними силами модернізації суспільства. Головним фактором зміни повсякденних з соціальних практик є активність середнього прошарку, що має становити основну частину суспільства.

Подолання розриву між дуже багатими та бідними верствами, збільшення чисельності середнього класу сприятимуть стійкості суспільного розвитку.

Потрібно відмітити, що питання формування середнього класу в сучасному українському суспільстві є досить вагомим, це і зумовило актуальність досліджуваної теми.

Перед владою та українським суспільством постало надзвичайно складне завдання: створити належні умови (політико-правові, економічні, соціокультурні та психологічні) для стабільного формування потужного середнього класу. Оскільки саме середній клас є надійною опорою ринкових та соціально-демократичних перетворень. В Україні формування середнього класу повинно полягати не у розподілі власності між членами суспільства, а у рівномірному розподілі доходів.

Основою середнього класу повинні виступати також фахівці-представники сфери освіти, медицини, державного управління. Ці групи сьогодні вже претендують на входження до середнього класу ( за рівнем освіти, ідентифікації себе із середнім класом) проте рівень їх матеріального забезпечення є невідповідним з їх внеском у розвиток держави.

В Україні на сучасному етапі немає повноцінного середнього класу, і він не скоро з'явиться. Це пов'язано зі структурою нашого суспільства . З одного боку, політична еліта не дає змоги створити в Україні середній клас, а з іншого - самі люди , які насправді не хочуть бути середнім класом, тому що середній клас це не тільки дохід та пільги, а й менталітет, це бажання працювати, а не гарувати «по-чорному», як звикли робити українці, працювати як європейці, японці, американці, для яких робота - це частина життя, в якій вони можуть реалізувати свій потенціал, та організація, яка дає змогу їм це зробити, а для українця робота здебільшого це «каторга», яку він переносить насилу.

Таким чином, пріоритетними напрямками державної політики щодо формування середнього класу в Україні повинно стати зміцнення матеріального становища через забезпечення належного рівня заробітної плати фахівців та висококваліфікованої робочої сили, а також підтримка малого та середнього бізнесу.

Із розвитком середнього класу в українському суспільстві буде викоренено конфліктність, яка є притаманною двополюсним соціальним системам, і Україна органічно увійде в Європейську спільноту. Якщо ж частка середнього класу в суспільстві зменшуватиметься, то Україна може позбутися основ демократичного розвитку та суспільної стабільності [30].

## **РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СЕРЕДНІЙ КЛАС В УКРАЇНІ.**

2.1 Історичні аспекти формування податків та становлення середнього класу в українському суспільстві.

Податкова система в Україні розпочинає свою історію з VIII – XII ст., з часів формування Київської держави й Русі.

Найдавнішою системою прямих податків на утримання княжого двору й дружини була у Київській Русі данина, яка сплачувалася, звичайно, продуктами сільського господарства та промислів. Серед прямих податків виділяли дари (добровільне підношення підданих), данину (плату підданих), оброк (плату за користування певними земельними наділами, знаряддями праці тощо) [31].

При зборі данини виявилися найхарактерніші особливості феодальної податкової системи – неврегульованість розмірів та періодичності збору податків, їхня величезна кількість та різноманітність, випадковість й свавілля поборів, збирання їх особами, які мали зацікавленість у максимальній особистій наживі. Усе це на практиці призводило до значних зловживань, результатом чого були заворушення і навіть повстання. Зокрема, смерть князя Ігора через надмірну жадібність примусила навіть хитру княгиню Ольгу «уважно поставитися до справи оподаткування людної».

У XV – на початку XVI ст. в Україні порядок стягнення грошових податків з сільського населення був детально відпрацьований. Грошові платежі здебільшого доводились до всієї сільської общини. Для впорядкування податкової системи уряд періодично проводив перепис населення волостей, міст, сіл і дворів. У кожній волості були спеціальні люди, які вели облік додатково освоєних селянами земель й записували їх у

реєстрові книги. Облік населення був необхідний, оскільки не всі люди підлягали оподаткуванню. У XVI ст. українські землі після Люблінської унії Литви з Польщею (1569 р.) увійшли до складу Речі Посполитої. Відтак на українських землях було впроваджено й польську податкову систему, за якою шляхта і маєтки католицької церкви були звільнені від оподаткування. Королі зреклися права накладати податки на означених вище суб'єктів, і коронний скарб поповнювався лише прибутками з повинностей сільського й міського населення, королівських земель та самоврядних міст, яким було надано магдебурзьке право. Шляхта звільнялася від податків, але несла військову службу, селяни ж звільнялися від військової служби, натомість несли увесь тягар податків.

Кульмінацією довготривалої боротьби українців проти знущань польського уряду стала визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького 1648 – 1654 рр., під час якої козацька старшина на чолі з гетьманом намагалася відродити українську державність, створити свою фінансову й податкову системи. Головним джерелом прибутків державного скарбу були встановлені універсалами Хмельницького загальні податки, якими обкладалося все населення. Постійні податки називалися «поборами», надзвичайні – «стацією». Податки сплачували селяни й міщани. А козаки вважали, що повинні служити у війську, а не сплачувати податки [32].

Після Переяславської угоди 1654 року Україна фактично потрапила у васальну залежність від Росії, за якої сильніша сторона (цар) погоджувалася захищати слабшу за умов, що українці зобов'язувалися сплачувати цареві податки. А під час гетьманства Брюховецького у 1666 році на українську землю прибули московські переписувачі, які почали складати подушний опис сіл. Утім, податкова система в Україні того часу не була обтяжливою. У кінці XVII ст. українська Гетьманська держава все більше загрузала у владних тенетах Росії. А уся фінансова політика Петра I здійснювалася за постійного й напруженого пошуку джерел грошових коштів. Особливо гостро фінансове напруження відчувалося з втягненням Росії у Північну війну, коли витрати

почали перевищувати дохідну частину бюджету. Тому, починаючи з 1704 року, увагу уряду було звернено на всебічне підвищення основних статей державних доходів – прямих податків. Приріст доходів від прямих податків досягався в основному двома методами: збільшенням ставок вже існуючих податків або введенням нових податків. До другого методу уряд Петра I удавався частіше. Податковий прес Російської імперії відчули на собі й українські землі, що увійшли до її складу. Населення Київської губернії сплачувало протягом 1714 – 1716 років понад 40 податків.

Потрібна була така система, яка б охопила податками всіх потенційних платників й одночасно дала змогу забезпечити ефективне надходження податків до скарбниці та була б справедливою для населення з точки зору законодавця . Це завдання значною мірою й вирішила податкова реформа Петра I у 1724 році, у результаті якої з'явився єдиний, суто грошовий, однаковий для основних категорій платників подушний податок. Запровадження нової податкової системи було пов'язане з реформуванням армії, що передбачало створення нового регулярного війська, а також ліквідацію колишньої системи комплектування й забезпечення військ. Складовими цієї реформи були перепис населення, перевірка поданих списків населення «сказок», розкладка й розміщення полків по губерніях. Провівши велику ревізійну роботу, уряд Російської імперії одержав такі дані: з 8,2 млн. душ чоловічої статі, що становили населення імперії, подушним податком обкладалося щонайменше 5,8 млн. душ, або 71% . Таким чином, майже 6 млн. чоловічого населення імперії було охоплено системою подушної податі у результаті здійснення податкової реформи, що додавало важливості історичному значенню цього заходу [33].

Заключним етапом податкової реформи стала розкладка й розміщення полків по губерніях. Цьому передувала робота з уточнення кількісного складу армії та витрат на неї. Подушний податок сплачувало все чоловіче населення держави, крім дворян, духовенства й державних службовців. Упродовж майже ста років подушна податі була основним прямим податком

у Росії й становила близько 50 відсотків від усіх прибутків бюджету держави. Цікавим є той факт, що до обов'язків полкового командира входили нагляд за збиранням подушної податі та керування надходженням й розподілом отриманих грошей на полкові потреби. Таким чином, військові брали участь у роботі фінансово-податкового апарату на всіх етапах – від збирання подушної податі до її розподілу. Внаслідок реформи істотних змін зазнала вся система прямих податків. Найважливішою рисою нового оподаткування стало те, що було введено єдиний грошовий податок, який замінив десятки дрібних подвірних зборів і повинностей. У ХІХ ст. у зв'язку з розвитком непрямого оподаткування частка подушної податі зменшилася [34, с.38-39].

На початку ХІХ ст. в імперії було встановлено нові податки. Зокрема, з легкої руки вихованця Петербурзької семінарії, реформатора М. Сперанського в 2-3 рази збільшено подушний та оброчний податки, встановлено прибутковий прогресивний податок з поміщиків, нові непрямі податки, акцизи й мита [1]. За царювання Олександра І було засновано Міністерство фінансів, Державне казначейство (посада державного скарбника була заснована за Павла І), державний контроль, Комісію з погашення боргів підвищено усі податки, впроваджено тимчасовий прибутковий податок з поміщицьких маєтків. Подушні збори вже не відігравали визначального значення у податковій системі. У 1859 році було утворено комісію з перегляду податків й зборів. Серед заходів, здійснених за рекомендаціями податкової комісії, – заміна з 1 січня 1863 року «питейным» акцизом відкупного «питейного» збору; скасування подушного податку з міщан. У 1875 році встановлено державний поземельний податок – єдиний податок, який сплачували зі своїх земель поміщики-дворяни. У 1880 році під впливом громадської думки було скасовано один з найтяжчих для населення податків – податок на сіль. У 1879 році замість податкової комісії було засновано нову комісію для обговорення пропозицій про скасування подушного податку. У 1887 році подушну подать з селян було замінено поземельним податком. Обтяжливі податки стали для України злободенною



проблемою. Проте російський уряд мало переймався проблемами народу й впроваджував усе нові й нові податки та форми контролю за надходженнями до бюджету. Саме з цією метою 30 квітня 1885 р. за проектом міністра фінансів М. Бунге при казенних палатах були впроваджені посади податкових інспекторів, які контролювали господарську діяльність й розміри одержаних прибутків, викривали зловживання при зменшенні у звітах реальної суми прибутків. Було впроваджено також посади податкових ревізорів, які контролювали діяльність місцевих установ та податкових інспекторів. Завдяки цим заходам урядові вдалося збільшити податкові надходження, створити перевищення експорту над імпортом, примножити золотий запас [35].

З перших днів існування Української Держави гетьман П.П. Скоропадський проголосив, що фінансовою одиницею в Україні буде карбованець, але вже 31 травня 1918 року уряд був змушений офіційно ввести в обіг гривні. У сфері податкової політики гетьманський уряд спершу підвищив ставки прямих податків та мит. Проте, поповнення дохідної частини бюджету українського казначейства за рахунок прямих податків було дуже незначним. Прибутковий й промисловий податки збирались дуже важко, а поземельний майже зовсім не надходив. У такій ситуації більшого ефекту надало підвищення ставок непрямих податків (акцизи на виноградне вино, чай, значно підвищено акцизи на пиво, дріжджі, цигаркові гільзи, тютюновий папір, сірники, продукти нафтопереробки). Серед перших законодавчих актів Радянської влади чільне місце посіли й декрети з питань оподаткування. У перші дні після жовтневого перевороту 1917 року унаслідок багатьох об'єктивних причин надходження податків та інших доходів припинилося. Раднарком прийняв декрет, яким диктувалося обов'язкове стягнення таких прямих податків: прибуткового, одноразового й податку на приріст прибутків. З огляду на неналагодженість роботи податкового апарату, декрет зобов'язував осіб, що не одержали окладних листів, вносити податки із сум, зазначених у деклараціях про доходи. За

порушення встановлених термінів сплати, крім заходів, передбачених законами про відповідні податки, застосовувалися грошові стягнення та конфіскація всього майна, а тих, хто зумисне затримував сплату, ув'язнювали на термін до п'яти років. Нагляд за стягненням податків декрет покладав не тільки на податковий апарат, а й на ради; їм же надавалося право визначати розміри стягнень [36].

Нова економічна політика, проголошена більшовиками у 1920-1921 рр., докорінно змінила роль податків у фінансово-економічному житті країни. Перші роки НЕПу характеризувалися величезними труднощами у створенні й розвитку податкової системи, оскільки треба було заново організувати спеціальний апарат, ліквідований у перші роки Радянської влади.

Податкова політика СРСР здійснювалася в Україні у дуже жорстких формах. Нарешті у 1930 році у СРСР було здійснено податкову реформу, яка замінила 86 податкових платежів і зборів двома – податком з обігу й податком з чистого прибутку, стягнення яких здійснював Наркомфін, а місцеві податки – територіальні органи Радянської влади. Податок з обігу (або з обороту) був фактично універсальним акцизом, оскільки включався в остаточну роздрібну ціну товару, і у підсумку його сплачував споживач. З початком Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.) економіку країни було відразу переорієнтовано на військові потреби. Водночас зросли податки з населення (до 14 % бюджетного значення). Було введено військовий податок (стягувався до 1946 р.), податок на неодружених та незаміжніх, а з 1944 р. до сплати залучалися й малосімейні – сім'ї, що мали одну чи дві дитини. Було також підвищено ставки сільськогосподарського податку.

На окупованій території України німецькі окупанти установили 25 видів грошових податків, серед яких – податок з обороту, прибутковий, податок зі спадщини. Крім того, було введено безліч місцевих податків.

Особливо важливі заходи щодо зниження податків з населення було проведено після 1953 року. Перш за все це стосувалося реформи сільськогосподарського податку, яка суттєво виправила недоліки в

оподаткуванні сільського населення. На основі нового закону було здійснено перехід до оподаткування за твердими ставками кожної сотки з присадибних ділянок [37].

Аналіз історичного розвитку нагально показує, що середній клас існував ще за античних часів та впродовж подальших періодів, але в кожному з них мав структуру та займав різну частку в суспільстві, по-різному впливаючи на окремі його сфери життя. В одних античних країнах до середнього класу відносили жерців, писарів, військових командувачів та службовців, які складали 20-25 % всього населення; в інших-землевласників, воїнів та вільних громадян, які, в свою чергу, становили 45-75% населення та відігравали значну роль в політичній ситуації держави.

На Русі середній клас складали 2 соціальні групи: рядові дружинники та заможні купці. Рядові дружинники власною зброєю виборювали фактичне існування Руської держави. Саме ця група мала справжній вплив на князя, який був уособленням влади на той час, а також була показником волі усього народу. Друга соціальна група, купці була запорукою наповнення князівської скарбниці і без неї економічна могутність Русі не була можлива. Представником середнього класу за часів Запорізької Січі та Гетьманщини була середня та дрібна шляхта. Саме представники шляхти були законодавчою силою в сеймах, могли вибирати землю у довічне володіння та користування, отримати високу світську, і навіть духовну посаду. Серед них вибирали суддів та чиновників.

За часів капіталізму структура середнього класу ускладнювалась. Середній клас доповнювався середньою буржуазією, менеджерами-підприємцями, аристократами, лікарями, фермерами, середнім офіцерським складом, університетськими професорами, архітекторами, вченими, чиновниками середнього рангу, які складали вищий середній клас. Представниками нижчого середнього класу були дрібні підприємці, ремісники, службовці та чиновники нижчого рангу, вчителі. Саме цей середній клас мав рішучий вплив на суспільний розвиток. В цілому

основними рисами середнього класу ХІХ століття були: гарна освіта, професіоналізм, індивідуалізм, високий громадянський обов'язок, дисципліна, раціональне використання часу, відповідний стиль життя.

Формування середнього класу в більшості постсоціалістичних країнах (Україна не виключення) було пов'язано спершу з приватизацією суспільної власності, згодом – з розвитком малого та середнього бізнесу та збільшенням доходів. Тому на першому місці у людей було власне збагачення та задоволення власних потреб, а не доля держави, її соціальна, політична та економічна стабільність.

3.2 Механізми управління та системні проблеми реформування податкової політики в Україні на сучасному етапі в рамках впливу на середній клас.

Жодна країна світу не може існувати без податкової системи, вона є основою розвитку суспільства та економічного зростання держави. Податкова система відіграє провідну роль у формуванні державних доходів, відчутно впливає на доходи юридичних та фізичних осіб.

Нажаль, всі податкові реформи в Україні проводились лише для розподілу політичного й економічного впливів. А нові, внесені до податкового законодавства зміни, викликали нові проблеми. Окремі податкові розрахунки стали заплутаними та незручними як для платників податків, так і для регуляційних органів. Сумнівне тлумачення певних термінів, положень, викладених у законах та інших нормативно-правових актах, негативно впливають на якість роботи платників податків, а також працівників податкової служби, які контролюють правильність нарахування та сплати податків.

У результаті реорганізації було закладено важливі організаційні передумови для розвитку методології діяльності та створено нові підрозділи: примусового стягнення податків; по роботі з платниками податків; Державного реєстру фізичних осіб; апеляцій; організації документальних перевірок; податкової поліції; по боротьбі з корупцією; організаційно-розпорядчий; економічного аналізу. Для оперативного супроводження збиткових підприємств було створено відповідне управління у складі податкової міліції, а для посилення правового захисту інтересів держави в податковій сфері — управління правового забезпечення роботи з судами.

Але про низький рівень довіри до фіскальних органів свідчать і результати опитування, проведеного дослідниками TNS на замовлення Проєктного бюро Національної ради реформ. За їхніми даними, лише 17% громадян довіряють працівникам Державної податкової служби. Крім того,

за даними щомісячного опитування цієї компанії, 72% опитаних українців не відчули позитивного ефекту від податкової реформи яка проводилась протягом останніх п'яти років.

Безумовно, ефективно дійова ринкова економіка обов'язково повинна регулюватись державою. Однак, держава повинна не задовольняти амбіції окремих політичних сил, а впливати на розвиток економіки перш за все застосовуючи відповідну систему оподаткування: врівноважувати ставки податку, пільги, змінювати порядок оподаткування, створювати певні передумови для прискореного розвитку пріоритетних галузей та виробництв, сприяти розв'язанню нагальних проблем для суспільства.

За рейтингом Paying Taxes 2018, який порівнював податкові системи 190 країн світу, Україна займає 43 місце за простотою податкової системи. Для порівняння ми класифікуємо сусідні країни: Румунію – 42-ту, Молдову – 32-ю, Грузію – 22-ю, Литву – 18-ю, Естонію – 14-ю, Латвію – 13-ю. Незважаючи на те, що протягом 2012-2018 років Україна покращила свій рейтинг простоти сплати податків (з 181-го на 43-є місце), вітчизняна податкова система залишається складною та несприятливою для ведення бізнесу.

В Україні необхідно сформуванати податкову політику, спрямовану на побудову стабільної та зрозумілої податкової системи, зменшення податкового навантаження та забезпечення балансу між інтересами держави та інтересами суб'єктів господарювання.

Варто зазначити, саме система оподаткування займає одне з ключових місць фінансової стабільності держави через її ланцюговий характер впливу. Тобто, у разі нестабільності податкової системи, втрачається баланс бюджетної, боргової, грошової та інших систем. Податкові ризики є важливим елементом податкової безпеки. Сьогодні найбільшу загрозу податковій безпеці становлять: тіньова економіка, державний борг та корупція. За висновками дослідження PWC, World Economic Crime and Fraud Research 2018: Survey of Ukrainian Organisations,

два з п'яти перших видів економічної злочинності в Україні – це корупція та розтрата майна, іншими словами – рейдерство. Крім того, за статистикою відповідей респондентів в Україні, випадки корупції у 2018 р. зросли до 73% проти 56% у 2016-му. Результати досліджень підтверджують неефективну роботу всіх антикорупційних органів, що займаються виявленням й розслідуванням фінансових злочинів.

Для ефективного упередження корупції й ухилянням від сплати податків, боротьби з тіньовим сектором економіки, необхідно консолідувати функції і повноваження в єдиному органі, який зможе професійно, оперативно та якісно реагувати на прояви фінансових правопорушень. Саме для цього необхідно створити єдину незалежну Службу фінансових розслідувань, яка поєднає функції й повноваження інших підрозділів, що займаються розслідуваннями фінансових злочинів.

В Україні процес формування середнього класу, що відповідав би за майновим статусом та рівнем особистих доходів критеріям розвинених країн, перебуває на початковому етапі. Це пояснюється насамперед низьким рівнем життя населення. Крім того, велика кількість людей, які наближуються до статусу середнього класу, отримують значну частину доходів без реєстрації і не сплачують податків. Це зумовлює певну суперечливість їхніх відносин з державою, а одже, й труднощі на шляху реалізації своєї суспільної функції-бути основою соціально-політичної стабільності.

Поширення «тіньової» моделі суспільно-економічних відносин обумовило обмеженість легальних можливостей зайнятості та доходів, ускладнило розвиток малого та середнього бізнесу. Як наслідок, вітчизняний середній клас фактично позбавлений однієї з головних статусних характеристик-готовності (можливості) захисту демократичних прав і свобод, що спричинило звуження каналів реалізації податкової політики [18].

Комплексне і системне реформування податкової системи починається від взаємної співпраці між владою, експертною спільнотою, бізнесом та усіма громадянами. Важливо, аби кожен українець незалежно від

статусу усвідомлював невідворотність покарання за несплату податків, знав свої права та дотримувався законів [15].

Для забезпечення нової бажаної системи відносин оподаткування необхідне поступове зниження вагомості й досягнення оптимального значення загального податкового навантаження на всі види діяльності. Також необхідно зменшення кількості контролюючих органів з одночасним створенням єдиних правил контролю за податками, поетапне зниження податкового навантаження на платників. Необхідне підвищення фіскальної ефективності податків за рахунок розширення податкової бази, покращення адміністрування, зменшення масштабів ухилення від сплати податків, формування доходів бюджетів усіх рівнів на основі проведення збалансованої бюджетної політики на середньострокову перспективу. Податкове реформування необхідно проводити разом з проведенням реформи з оплати праці та економічно обґрунтованого розширення пакета соціальних послуг і гарантій працюючому населенню (запровадження мінімальної погодинної заробітної плати, здійснення оплати праці працівників бюджетної сфери на основі Єдиної тарифної сітки виходячи з тарифу I розряду на рівні законодавчо встановленої мінімальної заробітної плати) Реформування податкової системи потребує спрямування податкового навантаження із сфери виробництва на сферу споживання, а також на ресурсні та екологічні платежі, у зв'язку з чим необхідно насамперед зменшити податкове навантаження на прибуток підприємств та фонд оплати праці, реформувати акцизний збір, ресурсні та рентні платежі, плату за забруднення навколишнього природного середовища.

В основу формування вітчизняної податкової системи в Україні покладені міжнародні податкові системи, які не враховують специфічні умови економічного розвитку країни. Але не зважаючи на це, Україна успішно підтримує стосунки у сфері оподаткування з іншими державами, які застосовують діючі в усьому світі стандарти, що розроблені Організацією економічного співробітництва та розвитку і Організацією Об'єднаних Націй,



завдяки чому забезпечується адаптація законодавства України у сфері міжнародного оподаткування до законодавства інших країн. Завдяки цьому Україна уклала 60 міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування практично з усіма країнами СНД, Європи, багатьма країнами Азії, Північної та Південної Америки і кількома країнами Африки, з яких 55 укладено за роки незалежності України, а 5 – успадковані від колишнього СРСР (відповідно до Закону України “Про правонаступництво України” [16].

Реформування податкової системи – це зниження податкового навантаження на економіку країни, здійснюючи послідовні заходи, спрямовані на виконання цього завдання, зменшуючи ставки таких основних податків, як на додану вартість – з 28 до 20 відсотків, на прибуток підприємств – з 30 до 25 відсотків та запроваджуючи плоску шкалу оподаткування доходів громадян за ставкою у розмірі 15 відсотків, зменшуючи нарахування у фонд заробітної плати. У деяких країнах ЄС також здійснено перехід до пропорційного оподаткування доходів громадян, однак за значно вищою ставкою, зокрема в Естонії – 24 відсотки, Латвії – 25 відсотків, Литві – 33 відсотки, Словаччині – 19 відсотків. Ставка, за якою сплачується податок з доходів фізичних осіб в Україні, значно менша, ніж у державах – членах ЄС (див. рис. 1).

Достатньо високе податкове навантаження в нашій країні суттєво позначається на доходах споживачів – пересічних громадян. Мова йде передусім про сплату непрямих податків при купівлі товарів і послуг (ПДВ, акцизи, спеціальні збори до Пенсійного фонду, митні збори з імпортованих товарів тощо), а також податки з нерухомості та рухомого майна. Сукупні обсяги цих податків сягають 45-46 % від суми усієї офіційної зарплати та інших індивідуальних доходів. Окрім того, прямі податки на доходи громадян у цьому році становлять 15,1 – 15,2 % їх сукупної величини. Отже, в середньому до 62 % індивідуальних доходів працездатних громадян сплачується ними через податкову систему до бюджету і Пенсійного фонду країни. А для пенсіонерів та інших соціально незахищених прошарків населення податкове навантаження сягає 47,5 % їх індивідуальних доходів.

Наслідком такої обтяжливої податкової політики є виїзд соціально незахищених громадян за кордон у пошуках кращого заробітку [14]. Через непрямі податки держава фактично перекидає усі навантаження на плечі населення. Платники непрямих податків, як правило, не знають, що їх доходи оподатковують. Більше того, вони не обурюються, купуючи товари та послуги, а отже ставки ПДВ, акцизів, мита, спецборів і т.п. можна підвищувати, постійно множити кількість видів непрямих податкових вилучень, довільно завищувати суми останніх, використовуючи неправдиві дані про величину предмета оподаткування. Внаслідок цього податківці можуть вільно маніпулювати розрахунками платежів, а отже, не докладаючи зусиль, отримувати необхідні надходження [11]. Не меншою вадою чинної податкової системи прибічники реформи вважають нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження. Так, для суб'єктів господарювання така нерівномірність сформувалася через запровадження спеціальних систем оподаткування для сільських господарств, малого та середнього бізнесу, а також для підприємств, що діють на території спеціальних економічних зон, технопарків і зон пріоритетного розвитку. Така міжгалузева і міжтериторіальна нерівномірність податкового навантаження досягає від 12 до 15 % доданої вартості на окремих підприємствах. Подібна ситуація спотворює ринкову мотивацію до інвестицій у найрентабельніші сектори економіки, змушує окремі господарства уникати виконання податкових зобов'язань, фальсифікувати податкову звітність тощо. Водночас ставка на прибуток підприємств менша ніж в розвинених країнах – членах Євросоюзу (майже 30,1 відсоток) та вища ніж у державах, що набули членства з 2004 року (приблизно 20,6 відсотків). Також в Україні найнижчі ставки акцизного збору. Акцизний збір у Франції, Великобританії, Португалії, Німеччині та Мальті на тютюнові вироби становить понад 60 відсотків вартості товару, тоді як в Україні – від 15 до 21 відсотка [15]. Іншими причинами нерівномірності податкового навантаження експерти вважають законодавчо встановлені звільнення від сплати податків у окремих

секторах економіки, а також додаткові надвисокі податкові зобов'язання для таких державних монополістів, як газо– і нафтотранспортні підприємства (для них податкові вимоги перевищили 100 % доданої вартості). На відміну від країн ЄС податкова система України не є інструментом підвищення конкурентоспроможності держави, не сприяє зростанню економічної активності суб'єктів господарювання. Існуюча система формування державних доходів відображає недосконалість перехідної економіки та має переважно фіскальний характер. Ринкове реформування економіки супроводжувалося неодноразовими спробами удосконалити податкову систему шляхом прийняття окремих законодавчих актів, що були недостатньо адекватними стану економіки, характерними рисами якої є структурні диспропорції, наявність значних обсягів тіньових оборотів, платіжна криза. До 2015 року в Україні проводитиметься реформування податкової системи, виходячи із стратегічних цілей - побудови соціально-орієнтованої конкурентоспроможної ринкової економіки та інтеграції у європейське співтовариство відповідно до положень Конституції України, Універсалу національної єдності, завдань, передбачених проектом Державної програми економічного і соціального розвитку на 2007 рік, а також Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2008-2010 роки, схваленого постановою Кабінету Міністрів України від 25 вересня 2006 р. N 1359. Стратегічними цілями податкової реформи визначено:

- підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу;
- легалізація тіньового сектору;
- активізація інвестиційних процесів в економіці;
- простота та зрозумілість податкових норм для суб'єктів господарювання;
- скорочення витрат платників на нарахування і сплату податків та держави на їх адміністрування;
- адаптація податкового законодавства України до законодавства ЄС;

- забезпечення умов для добровільного виконання вимог податкового законодавства платниками податків;

- запровадження інформаційно-аналітичної системи державної податкової служби в національному масштабі;

- автоматизація процесів оподаткування із застосуванням сучасних технологій. Як запевняє радник Президента України Володимир Лановий, в результаті реформи буде встановлено оптимальне значення ставок: податок на прибуток – 10%, ПДВ – 12%, податок з індивідуальних доходів – 12 %, єдиний соціальний податок – 25%. Загальне податкове навантаження може зменшитися для суб'єктів господарювання за 7 років до 28 – 28,5% створеної ними додаткової вартості, а стосовно працевдатних громадян – до 40% від суми доходів. При цьому за 7 років реформ, реальний ВВП може зрости в 2,3 рази. [13]

Після прийняття Податкового кодексу в Україні все ще діють 135 платежів (податків, зборів та ін.), що є найгіршим показником у світі. І що не дає змогу розвиватися економіці країни.

Є незгодженості Податкового кодексу та Конституції України. Серед недоліків кодексу, зокрема, подвійна відповідальність за одне і теж правопорушення [19]. 6 квітня 2011 року вийшов коментар Податкового кодексу України з добіркою його недоліків та казусів під назвою «Податковий кодекс: „білі плями“ та „підводні камені“» (автор — Віталій Мосейчук) [11]. Ще більше цікавих (на зразок того, що слимаки були віднесені до ссавців), але й тих що можуть мати дуже неприємні наслідки (наприклад відносно безмежного розширення терміна «постачання послуг») ляпів виявляє бухфорумна громадськість [12]. Про недоліки Податкового кодексу пишуть навіть самі автори у власних Коментарях до Кодексу .

Авторитетному інтернет-виданню «Юрліга» (Всеукраїнська мережа [ЛІГА:ЗАКОН](#)) стало відомо, що «навколо тексту Закону [про внесення змін до ПКУ] відбувається якась незрозуміла метушня. В порушення Конституції і Регламенту ВР України до тексту на етапі

технічного редагування вносяться смислові редагування, що є предметом закулісних політичних торгів»[13].

У податковому законодавстві України відсутні положення щодо суб'єктів податкових правовідносин, які зобов'язані обчислювати строк перебування. Виходячи з загальних прав та обов'язків до них можна віднести платників податків та податкових агентів. Оскільки платниками податків є як резиденти, так і нерезиденти, то іноземці зобов'язані відслідковувати свій податковий статус з метою належного виконання обов'язку зі сплати обов'язкових платежів. На даний час в податковому законодавстві також відсутні положення щодо процедури отримання статусу резидента України та документів, що підтверджують цей статус, зокрема на підставі 183 днів перебування на території України [14].

Податковий кодекс має низку серйозних недоліків (негативні умови оподаткування для середнього та особливо малого бізнесу, суперечність певних його положень П(С)БО, невизначеність поняття “доходи” тощо). Таким чином, навіть ці окремі зауваження щодо Податкового кодексу свідчать про необхідність подальшої роботи над його удосконаленням [15].

Негативним аспектом Податкового кодексу є також те, що спрощена податкова система та фіксований сільськогосподарський податок обмежені цілим переліком заборон, зокрема, спрощеною системою оподаткування забороняється користуватись 20 категоріям підприємств [16].

Податковий Кодекс встановив, що при визначенні дати отримання доходів чи здійснення витрат застосовується метод нарахувань, тобто за датою переходу права власності на товар або за датою підписання акта в разі надання послуг - незалежно від фактичного надходження коштів. Перехід до методу нарахувань при визначенні доходів в умовах зростання дебіторської заборгованості і зменшення практики авансування поставок товарів може негативно вплинути на ліквідність підприємств. Податковий Кодекс в сфері регулювання податку на прибуток повністю не ліквідував недоліки які існували і були зазначені вище. Попри наближення податкового обліку до

бухгалтерського, його ведення все ще залишається громіздким і затратним. Автори Кодексу намагалися перекрити головні схеми мінімізації оподаткування, детально вказуючи, що можна, а що не можна враховувати при розрахунку бази оподаткування. Це в свою чергу вилилося у велику кількість підзаконних нормативно-правових актів, що не полегшило розрахунок бази оподаткування[17].

Насьогодні, Верховною Радою України приймаються зміни до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Наприклад, Законом України від 18 червня 2020 року

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. У Податковому кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2011 р., NN 13 - 17, ст. 112):

1) у пункті 291.4 статті 291:

підпункт 1 викласти в такій редакції:

"1) перша група - фізичні особи - підприємці, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 1 000 000 гривень";

абзац третій підпункту 2 викласти в такій редакції:

"обсяг доходу не перевищує 5 000 000 гривень";

підпункт 3 викласти в такій редакції:

"3) третя група - фізичні особи - підприємці, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена та юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 7 000 000 гривень";

2) у розділі XX "Перехідні положення":

підрозділ 1 доповнити пунктом 11 такого змісту:

"11. Установити, що за результатами 2020 року, при реалізації права на податкову знижку відповідно до положень статті 166 цього Кодексу, сума коштів або вартість лікарських засобів для надання медичної допомоги хворим, дезінфекційних засобів і антисептиків, медичного обладнання, засобів індивідуального захисту, медичних виробів для скринінгу хворих, розхідних матеріалів для надання медичної допомоги, медичних виробів, лабораторного обладнання, розхідних матеріалів, реагентів для лабораторних досліджень; медичних виробів, лабораторного обладнання, розхідних матеріалів для інфекційних відділень, патологоанатомічних відділень тощо, засобів особистої гігієни, продуктів харчування та/або товарів за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України, які добровільно перераховані (передані) громадським об'єднанням та/або благодійним організаціям та/або центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, та/або іншим центральним органам виконавчої влади, які реалізують державну політику у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення, контролю якості та безпеки лікарських засобів, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням, та/або особі, уповноваженій на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я, та/або закладам охорони здоров'я державної та/або комунальної власності, та/або структурним підрозділам з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій протягом карантину, що запроваджений Кабінетом Міністрів України у порядку, встановленому законом, на всій території України з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби (COVID-19), включається до податкової знижки у повному обсязі без урахування обмежень, визначених підпунктом 166.3.2 пункту 166.3 статті 166 цього Кодексу";

у підрозділі 2:

пункт 71 викласти в такій редакції:

"71. Тимчасово, на період, що закінчується останнім календарним днем місяця, в якому завершується дія карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України на всій території України з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби (COVID-19), звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення на митну територію України та/або операції з постачання на митній території України товарів (у тому числі лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання), необхідних для виконання заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню, локалізацію та ліквідацію спалахів, епідемій та пандемій коронавірусної хвороби (COVID-19), перелік яких визначено Кабінетом Міністрів України.

У разі здійснення операцій, звільнених відповідно до цього пункту, положення пункту 198.5 статті 198 цього Кодексу та положення статті 199 цього Кодексу не застосовуються щодо таких операцій.

Норми цього пункту застосовуються до операцій, здійснених починаючи з 17 березня 2020 року";

доповнити пунктом 72 такого змісту:

"72. Тимчасово, на період, що закінчується останнім числом місяця, в якому завершується дія карантину, що запроваджений Кабінетом Міністрів України у порядку, встановленому законом, на всій території України з метою запобігання поширенню на території України коронавірусної хвороби (COVID-19), операції, передбачені пунктом 71 цього підрозділу та/або підпунктом 197.1.15 пункту 197.1 статті 197 цього Кодексу, що здійснені громадськими об'єднаннями та/або благодійними організаціями, не включаються такими громадськими об'єднаннями або благодійними організаціями при обрахунку загальної суми, визначеної статтею 181 цього Кодексу.

Норми цього пункту застосовуються до операцій, здійснених починаючи з 17 березня 2020 року";

доповнити абзацом одинадцятим такого змісту:



"Камеральна перевірка податкової декларації (крім податкової декларації з податку на додану вартість) за звітні (податкові) періоди березень - травень 2020 року, або уточнюючих розрахунків (крім уточнюючих розрахунків з податку на додану вартість), що були подані платниками податків протягом березня - травня 2020 року, може бути проведена лише протягом 60 календарних днів, що настають за останнім днем граничного строку їх подання, а якщо такі документи були надані пізніше, - за днем їх фактичного подання";

пункти 52<sup>4</sup> та 52<sup>5</sup> викласти в такій редакції:

"52<sup>4</sup>. Не нараховується та не сплачується за період з 1 березня по 31 березня 2020 року плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) за земельні ділянки, що перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, та використовуються ними в господарській діяльності.

При цьому платники плати за землю (крім фізичних осіб), які відповідно до пункту 286.2 статті 286 цього Кодексу подали податкову декларацію, мають право подати уточнюючу податкову декларацію, в якій відобразити зміни податкового зобов'язання із сплати плати за землю за податковий період березень 2020 року.

У разі якщо у березні чи квітні 2020 року платниками плати за землю було подано уточнюючу податкову декларацію щодо зменшення податкового зобов'язання із сплати плати за землю за податковий період квітень 2020 року з причин, які не пов'язані із самостійним виявленням помилок, що містяться у раніше поданій ними податковій декларації, такі платники плати за землю зобов'язані подати не пізніше 30 квітня 2020 року уточнюючі податкові декларації з плати за землю (земельного податку та/або орендної плати за земельні ділянки державної або комунальної власності) за 2020 рік, в яких відобразити зміни податкового зобов'язання із сплати плати за землю за

податкові періоди березень та квітень 2020 року відповідно до положень цього підпункту.

При цьому у разі подання таких податкових декларацій з підстав, визначених цим підпунктом, до таких платників податків не застосовуються санкції, визначені статтею 50 цього Кодексу, та штрафні санкції згідно з вимогами пункту 120.2 статті 120 цього Кодексу, за внесення змін до податкової звітності в частині збільшення податкових зобов'язань з плати за землю за податковий період квітень 2020 року.

Установити, що платники плати за землю (земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності), які визначають податкові зобов'язання із плати за землю на підставі податкових декларацій, сплачують податкове зобов'язання зі сплати плати за землю за податковий період квітень 2020 року у повному обсязі за місцезнаходженням земельної ділянки у строк до 30 червня 2020 року без нарахування пені та штрафних санкцій, передбачених цим Кодексом за порушення термінів сплати податкових зобов'язань щодо загальних термінів сплати податкового зобов'язання за такий період.

52<sup>8</sup>. Тимчасово, на період до 31 травня 2020 року (включно), зупиняється перебіг строків, встановлених статтею 56 цього Кодексу (в частині процедури адміністративного оскарження), щодо скарг платників податків (крім скарг щодо законності декларування заявленого до відшкодування з бюджету податку на додану вартість та/або з від'ємного значення з податку на додану вартість), що надійшли (надійдуть) до 31 травня 2020 року та/або які не розглянуті станом на 18 березня 2020 року. Таке зупинення не породжує будь-яких наслідків, передбачених статтею 56 Податкового кодексу України, статтями 52 - 53 цього Кодексу щодо надання контролюючими органами індивідуальних податкових консультацій в письмовій формі, статтями 73 та 78 цього Кодексу щодо надання платниками податків відповідей на запити контролюючих органів (крім запитів контролюючих органів щодо законності декларування заявленого до

відшкодування з бюджету податку на додану вартість та/або з від'ємного значення з податку на додану вартість), що надійшли (надійдуть) платникам податків до 31 травня 2020 року. З 1 червня 2020 року перебіг строків, які зупинялися відповідно до цього пункту, продовжується з урахуванням часу, що минув до такого зупинення" [18]. Такі кроки влади були зроблені як і задля запобігання розповсюдженні коронавірусної інфекції, так і для стримання падіння економіки України в тому ж числі зменшення кількості середнього класу в Україні.

2.3 Світовий досвід управління державною податковою політикою як інструмент стабільного розвитку середнього класу в Україні.

Сучасний середній клас розвинених країн є продуктом капіталістичної та індустріальної формацій. Феномен середнього класу, утворюючись на стадії індустріального суспільства, розцвів у суспільстві постіндустріальному. Середні прошарки населення на Заході своїм зміцненням зобов'язані індустріальному суспільству, якому властиві масове виробництво, масове споживання, а відтак підвищення рівня та якості життя широких верств населення.

Внаслідок науково-технічної та інформаційної революції наприкінці ХХ століття з'являється «новий» середній клас. Швидка комп'ютеризація в країнах передових технологій відіграла роль каталізатора для розширення середніх прошарків населення. До «нового» середнього класу відносять тих, хто володіє інтелектуальною власністю, а також тих хто має навички складної трудової діяльності: менеджерів, осіб вільних професій, інтелігенцію і кваліфікованих робітників. Зазначимо, що в період переходу від індустріального до постіндустріального суспільства питома вага «старого» середнього класу зменшується, поступаючи професіоналам і менеджерам.

Процес становлення середнього класу в західних країнах носив об'єктивний, комплексний характер і відбувався за певних умов. Такими умовами було стійкість та тривалість (десятки, а то і сотні років) процесів економічного піднесення, підвищення добробуту населення та його освітнього рівня, а також ментальне закріплення в суспільстві базових цінностей, притаманних середньому класу. Середній клас, який з'явився в посткомуністичних суспільствах країн Балтії, або, наприклад, в Угорщині, має дещо інший характер свого зародження й формування, адже то країни з іншими історичними традиціями.

В більшості країн- старих членів ЄС соціально орієнтована економіка склалася ще у другій половині ХХ століття, а перші механізми соціального захисту виникли, наприклад, у Данії, Швеції та Німеччини ще наприкінці ХІХ ст., у Великобританії- на початку ХХ ст.. Але те, що ці країни протягом тривалого часу досягали нинішнього високого рівня розвитку соціально орієнтованої економіки та демократії зовсім не означає, що Україна приречена на довготривалу відсталість. Тому вивчаючи досвід інших країн, його необхідно, безумовно, враховувати, але потрібно відшукувати власні шляхи формування вітчизняного середнього класу [23.с.316].

Характерною рисою середнього класу в розвинутих країнах є високий рівень освітньої підготовки. Так у США на початок 2000 р. питома вага зайнятих розумовою працею сягла 60%. В країнах з ринковою економікою до середнього класу входять як правило особи з вищою освітою, яка дає їм переваги для отримання високооплачуваної роботи. В Україні, на жаль, більшість людей з вищою освітою вимушені працювати не за фахом [24,с.6]. Роль середнього класу полягає в соціальному новаторстві, що розгортається у сферах підприємництва, перетворенні соціальних інститутів, оновленні ідеології й культури, формування структур громадянського суспільства. У повсякденній діяльності середні верстви освоюють, коригують, формують у власних інтересах нові правила організації суспільного життя. Сутність інноваційного вкладу середнього класу в розвиток суспільства в соціальному

плані полягає у становленні особистості, орієнтованої на індивідуальну самостійність, на вільну само визначеність у соціальному просторі, на відповідальність за власну долю [25,с.27]. Дослідження показали, що наістотніше на представників середнього класу задля застосування новацій у професійній діяльності впливають такі фактори: інтерес до нового(58%), можливість економії часу (45%), прагнення до професійного та інтелектуального росту (43%). Це характеризує середній клас України як генератора інноваційного розвитку країни [26,с.63-64].

Передовий досвід уніфікації податкової системи, зокрема, демонструє Швеція. Це країна, в якій податки є інструментом справедливого перерозподілу доходів. Тож реформування податкової системи ведеться під лозунгом «єдина декларація — єдиний рахунок, єдиний платіж — єдина адреса (платежу)». Кожному громадянину Швеції присвоюється єдиний фіскальний номер (ID), який є уніфікованою формою державного обліку населення.

Значна увага, як у нашій країні, так і за кордоном (в Італії, Німеччині, Великій Британії, Швейцарії тощо), приділяється, наприклад, спрощеній системі оподаткування малого бізнесу. У деяких країнах, крім спрощеної системи оподаткування, вводяться додаткові умови зменшення суми сплати податків. Це здебільшого сприяє відмові від тіньової господарської діяльності, що дає змогу збільшити розміри податкових надходжень до бюджету. Перевагою спеціального податкового режиму на підставі спрощеної декларації є її простота. Будь-який платник податку може самостійно визначати свої податкові зобов'язання шляхом використання залежно від рівня доходу відповідної ставки податку.

Міжнародний досвід пропонує і такий вид збирання податків, який здійснюється за принципом національної належності платника податку. Розподіл платників податків за цим принципом дає можливість уникнути подвійного оподаткування, але тут стикаються часто національні інтереси різних країн. Так, держави, у яких підприємства та громадяни отримують

більшість прибутків від діяльності за кордоном та від капіталів, які також розташовані за межами держави, зацікавлені у розмежуванні юрисдикцій за критерієм резидентства. Країни, в економіці яких найбільша питома вага належить іноземним капіталам, зацікавлені натомість у критерії юрисдикції на принципах нерезидентства.

Сьогодні у деяких державах існують відмінності в правилах визначення резидентства для різних компаній. У більшості з них ці негаразди усуваються за допомогою такого критерію, як визначення місцезнаходження центру фактичного керівництва.

Важливе значення для системи оподаткування має також поняття «комерційна діяльність» та отримання доходу від неї. Як відомо, такий термін законом не встановлюється, він виводиться, виходячи з інших законодавчих документів держави (наприклад, у США та Великобританії), а також із рішень судів різних інстанцій у різних справах. У деяких державах (наприклад, у Франції) виходять із роз'яснень судових органів. У США, приміром, — це ділова активність, у Великобританії — будь-яка торгівля тощо. Але у більшості країн світу поняття «комерційна діяльність» визначається як центр діяльності, пов'язаний із отриманням прибутку. Визначення цього терміна має важливе значення при встановленні податку на прибуток та обкладання суб'єкта іншими податками [33,с.79].

Наприклад, у США податкова політика (як інструмент антициклічного регулювання) активно використовується із кінця 30-х років нашого століття. У 50-60 роках у США склалося доскональна система оподаткування особистих і корпоративних доходів, яка могла виконувати регулюючі функції. Зокрема у 1963 році, відбулася податкова реформа, яка передбачала поетапне скорочення особистих податків, а також знижувала у середньому на 10% рівень оподаткування корпорацій. Загальна сума зменшення податкових вилучень у 1964-1965 роках склала близько 25 млрд.\$. Отже, ця податкова реформа мала позитивний вплив, тому що зниження податків мало значну стимулюючу дію на економіку.

Ці питання актуальні з огляду на податкову реформу в Україні, і зокрема у сфері непрямого оподаткування. Непрямі податки у розвинених країнах світу становлять досить вагомую частку в загальному обсязі податкових надходжень. Наприклад, на рівні штатів США їхня частка перевищує 40%. Значна увага приділяється адмініструванню непрямих податків у країнах Євросоюзу і Організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР). Серед непрямих податків виділяють також фіскальну монополію та стягнення мита державою. Фіскальна монополія — це прибуток держави від реалізації монополізованих державою товарів. При частковій монополії держава монополізує або тільки процес ціноутворення, або ціноутворення і виробництво певних видів товарів, або ціноутворення і реалізацію. Мито встановлюється при переміщенні товарів через митний кордон держави, тобто при ввезенні, вивезенні або транспортуванні транзитом. На відміну від інших непрямих податків стягнення мита має за мету не стільки фіскальні потреби держави, скільки формування «раціональної» структури експорту і імпорту[34,с.214].

Розглянемо досвід застосування у країнах із розвиненою ринковою економікою таких видів непрямих податків, як податок на додану вартість (податок з обороту) і акцизний збір.

Податок на додану вартість (ПДВ) є порівняно новим інструментом фіскальної політики. З групи країн ОЕСР у 60-ті роки лише вузьке коло держав використовувало такий податок. Але згодом його поширення в розвинених країнах відстежується в 70—80-ті і пізніші роки (наприклад, понад десять років застосовується він у Канаді та Швейцарії). Нетривала еволюція цього податку характеризується закономірною трансформацією фіскальної ролі, яка стала наслідком прагнення використати об'єктивні переваги ПДВ, необхідністю компенсувати зменшення надходжень до бюджетів від податку на прибуток в умовах високих фіскальних потреб держави, а також політикою уніфікації непрямого оподаткування у межах

ЄС. У країнах Євросоюзу і ОЕСР підвищені ставки використовуються переважно обмежено.

ПДВ відіграє суттєву роль тому, що завдяки цьому податку реалізується основна мета інтеграції країн — забезпечення вільного переміщення товарів, послуг, праці й капіталу. В ЄС прийнято такі схеми адміністрування ПДВ, які дають змогу здійснювати точне нарахування і відшкодування цього податку на товари й послуги експортного призначення. Адаптація форм та механізму оподаткування до вимог життя відбувається частково методом проб і помилок, а частково — на основі наукового обґрунтування напрямків удосконалення податкової системи для забезпечення, насамперед, необхідних надходжень до бюджету. Податок на додану вартість і податок на прибуток займають провідне місце у бюджеті (бо становлять разом у середньому понад 40% надходжень).

Помітні певні спільні характеристики стягнення ПДВ у розвинених країнах. Зокрема, незважаючи на переваги уніфікації, у більшості з них застосовується не одна, а кілька податкових ставок. Крім стандартної, використовуються знижені ставки для товарів і послуг, що мають соціальне й культурно-споживче призначення (це стосується продуктів харчування, громадського транспорту, газет, журналів), а в деяких країнах — і підвищені ставки на предмети розкоші або на так звані некорисні товари (алкоголь, тютюн). Щодо практики упровадження знижених ставок, зазначимо, що вони застосовуються, але не більше однієї-двох і не нижче за 5%. Зокрема, за зниженою ставкою ПДВ оподатковуються:

- напрями і сфери діяльності, в яких складно обчислити ПДВ (страхування, фінансова сфера);

- товари, щодо виробництва яких здійснюється політика державного стимулювання (видавнича діяльність, транспорт тощо);

- соціально значущі товари (ліки, продукти харчування, дитячий одяг)

[34,с.214].



Природно, що в умовах посилення соціальної орієнтованості західноєвропейських країн останні проводять політику, спрямовану на запобігання зниженню добробуту широких верств населення, шляхом обкладання товарів та послуг соціального й культурного призначення за нижчими ставками. Окрім того, висока ефективність функціонування податкових органів, налагоджений механізм стягнення ПДВ дає можливість країнам зменшувати адміністративні витрати, зумовлені використанням кількох ставок ПДВ.

У середньому, у групі розвинених зарубіжних країн, ПДВ формує приблизно 13,5% доходів їхніх бюджетів, хоча частка цього податку регіонально досить варіативно відрізняється. Так, у Франції ПДВ забезпечує 45% податкових бюджетних надходжень, а в Нідерландах — 24%.

Отже, практика стягнення цього податку у розвинених країнах дає змогу говорити про закономірність запровадження його диференційованих ставок за умов ефективного функціонування податкової служби, надання переваги соціальній ефективності податку, незважаючи на збільшення адміністративних витрат на його стягнення.

Існує певне розмаїття в обкладанні ПДВ різних видів послуг. Поширеною для країн розвинутої ринкової економіки є практика звільнення від ПДВ банківських та фінансових, медичних послуг, послуг освіти, культури тощо.

Суттєву роль також відіграє система управління ПДВ. В усіх країнах ОЕСР накладаються штрафи за затримку при сплаті ПДВ. Ці виплати передбачають або одноразовий штраф у вигляді процента від податку, або базуються на щомісячному накопиченні неоплаченої суми, або поєднують обидва зазначені методи.

Таким чином, у західноєвропейських країнах набуває закономірного характеру тенденція до застосування найрозвиненіших форм ПДВ та методів його нарахування.

Поступово збільшується і роль акцизного збору в доходах бюджету. Останнє пояснюється тим, що за останні роки було внесено ряд змін до законодавства щодо стягнення акцизів у напрямку гармонізації ставок акцизних зборів, а також зміною механізму стягнення акцизних зборів з алкогольних і тютюнових виробів, що дало змогу державі посилити контроль за сплатою цих податків. Акцизні збори (акцизи) вважаються одним із важливих видів непрямих податків в усьому світі. Вони стягуються з певних видів товарів незалежно від місця їх виробництва — всередині країни або за її межами (саме це відрізняє такий вид податку від мита). Акцизні збори відіграють важливу роль у наповненні бюджетів багатьох країн ОЕСР. Але з поширенням практики використання ПДВ за останні 25 років важливість акцизів знизилася. Наприклад, у 1965 році акцизні збори становили 25% податкових надходжень країн ОЕСР. У 1970 році ця величина знизилася до 20% і постійно знижувалася до 12% наприкінці 1980-х років. Найяскравішим прикладом є Туреччина, де у 1965 році акцизи становили близько 53,5% податкових надходжень. До 1980 року ця величина зменшилася наполовину і становила 25,2%, а після запровадження ПДВ, до 1985 року, зменшилася удвічі. На початку 1990-х років акцизні збори у Туреччині становили близько 6,5% податкових надходжень і частка акцизів у відсотках до ВВП країни протягом 1965—1990 років знизилася з 5,8% до 1,5%.

Виходячи з цього у 1987 р. було запропоновано комплекс заходів для зближення податкових ставок ПДВ і акцизів країн ЄС у рамках програми створення єдиного ринку. Базовий рівень ПДВ визначений у межах 14-20%; пільгові ставки (на продукти харчування, медикаменти, книги і тощо) становили – 4-9%; підвищені були ставки і на паливо, тютюн та алкоголь. У травні 1989 р. було рекомендовано єдину ставку – 15%, надавши країнам ЄС право самим встановити графік її введення. Але ця міра викликала протидію, насамперед тих країн, чії стандартні ставки нижче запропонованої.

Незважаючи на теоретичні переваги однієї ставки ПДВ, на практиці більшість країн застосовують кілька ставок податку. В Україні на даний час встановлено дві ставки: 20% та 0%. Ставка 20% є домінуючою, нею оподатковується переважна більшість товарів, робіт, послуг. Нульова ставка застосовується при обчисленні ПДВ у разі реалізації товарів на експорт, тощо. Використання даної ставки означає повне відшкодування податку, сплаченого постачальником товарів, послуги, матеріальні ресурси, що використовуються для здійснення зазначених вище поставок.

У перспективі доцільно поступово переходити до диференційованої шкали ставок, керуючись принципом: товари першої необхідності - знижена ставка, товари розкоші - підвищена ставка, усі інші товари стандартна ставка. Розміри ставок ПДВ мають визначатися не лише бюджетними потребами, а й реальними доходами споживачів. Враховуючи скрутний фінансовий стан у державі, необхідно зазначити, що запровадження диференційованих ставок сьогодні буде малоефективним, оскільки зумовить зростання адміністративних витрат щодо обслуговування ПДВ та значно ускладнить механізм його дії [35, с.24].

Передусім необхідно підкреслити, що майже в усіх країнах із розвинутою економікою акцизи представлені у двох формах: універсальних і специфічних. Хоча останнім часом специфічні акцизи і поступаються універсальним своїм значенням у формуванні бюджетних надходжень, їх існування поки ще не ставиться під сумнів. Причина полягає у тих відмінностях, які існують між цими двома видами акцизів і зумовлюють їх різке значення і для фіскальних інтересів держави, і для інших економічних чинників.

Нині коло підакцизних товарів у розвинених країнах нешироке. Воно охоплює алкогольні, тютюнові вироби, пальне, деякі види транспортних засобів, предмети розкоші, передусім ювелірні вироби. У Великобританії, зокрема, у 1993 році акциз на нафтопродукти становив 13% усіх надходжень від непрямих податків, акциз на тютюнові вироби — 6,6%, на алкогольні

вироби — 5,1%. У Німеччині акциз на пальне у 1993 році становив 7,5% усіх податкових надходжень. Крім того, акцизом обкладалися тютюн, міцні алкогольні напої, кава, шампанське. У Франції акцизи встановлені на алкогольні напої, пиво і мінеральну воду, ювелірні вироби, деякі види автомобілів, літальні апарати.

Хоча головна функція акцизів — фіскальна, вони виконують також і регулювальну роль. Значною мірою акцизи використовуються як інструмент для зниження споживання певних груп товарів (наприклад, алкоголю чи тютюну). На жаль, не можна точно обчислити залежність між величиною акцизу та реальним споживанням, і, найімовірніше, на практиці ефективність впливу акцизу не дуже висока.

Отже, можна стверджувати що поширення застосування ПДВ у країнах ОЕСР і ЄС супроводжувалося суттєвим зниженням акцизів, а також, як правило, й інших видів податків, зокрема мита. Частка митних зборів є дуже низькою в усіх розвинених країнах.

У межах уніфікації податкового законодавства України із відповідними нормами права в країнах Європейського союзу знадобиться порівняльний аналіз світового досвіду непрямого оподаткування. Ефективна діяльність держави та реалізація її основних функцій неможливі без налагодженої соціально-економічної політики, одне з чільних місць у якій належить саме фіскальній політиці. Акумулюючи з допомогою податкових надходжень значні фінансові ресурси, держава таким чином стимулює розвиток господарської діяльності, опікується малозабезпеченими верствами населення, забезпечує трудовий потенціал, а також суттєво впливає на стан і розвиток науково-технічного прогресу суспільства.

Така ситуація деякою мірою відображає стабілізацію національної економіки, що проявляється у зростанні абсолютних сум індивідуальних прибутків громадян, збільшенні заробітної плати, регулярному її отриманні не лише в приватних, а й у державних установах, організаціях і на виробництві.

Для сучасних держав із розвиненою ринковою економікою характерним є втручання в різні сфери економічного життя. Різниця лише у ступені цього втручання. У США — воно менше, а в Швеції — більше.

Основним інструментом державного регулювання є податкова політика та фінансовий вплив на підприємництво. Завдяки цьому впливу держави досягають поставленої мети по забезпеченню економічного зросту, провадженню ефективної цінової політики, зайнятості населення країни, створенню системи соціального захисту менш захищених верств населення, створенню рівноваги у зовнішньоекономічній діяльності тощо.

Більшості країн сьогодні властиве помірне оподаткування. І це є результатом проведення такої податкової політики, пріоритет якої закладається в досягненні мети створення стабільного економічного зростання, сприятливого податкового клімату для розвитку господарської діяльності та ефективного вирішення соціальних проблем в державі[36].

Висновок до розділу

## **РОЗДІЛ 3. СВІТОВИЙ ДОСВІД ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ.**

3.1 Вплив державної податкової політики на середній клас у країнах Центральної Європи.

Малий та середній бізнес в розвинених країнах в даний час являє собою середній клас, який служить базою для стабільного розвитку економіки. Малий бізнес в Європі становить основу її соціально-економічного розвитку: налічується понад 20 мільйонів підприємств малого та середнього бізнесу, які дають більше половини загального обороту і доданої вартості; число зайнятого населення в малому бізнесі становить близько 70 %. Найбільша кількість малих підприємств створено у торгівлі, будівництві та харчовій промисловості [37].

Загальною рисою податкових систем країн ЄС стало проведення податкових реформ, з одного боку — з метою забезпечення соціальної спрямованості бюджетно-податкової політики країн співдружності, а з другого — з метою координації та гармонізації у сфері оподаткування. Наприклад, однією з особливостей податкової системи Франції є принцип, що будь-який платник податків чесний, і саме цей принцип покладено в основу розвитку податкового механізму цієї країни. Крім того, податкова реформа у Франції відбувалася досить тривалий час, що й привело до прийняття у цій країні зважених, економічно обґрунтованих рішень, оскільки її основна мета — це скорочення кількості податків та спрощення податкового законодавства, приведення його до єдиних вимог ЄС. Тільки за останні роки минулого століття у Франції без запровадження нових було скасовано ряд податків, відсутність яких не призвело до суттєвого скорочення податкових надходжень загалом. Водночас за такого підходу до оподаткування Податковий кодекс Франції є цілісним документом стосовно організації контролю за надходженням платежів до бюджету, який

передбачає дієві методи та механізми для боротьби з ухиленням від оподаткування [38,с.36-37].

Податкове законодавство Франції пропонує й іншу схему надання пільг, за якою протягом перших двох років діяльності підприємство повністю звільняється від сплати податку на прибуток і місцевих податків. На третій рік звільняється 75 % прибутку, на четвертий — 50 %, на п'ятий — лише 20 %. Пільги надаються лише на підставі Податкового кодексу, а перелік офшорних зон визначається рішеннями уряду Франції, які чітко окреслюють межі зони (до назв вулиць включно). Діяльність таких зон узгоджується з планами розвитку територій та спеціально визначається мета застосування офшорних зон. Як правило, це призупинення відпливу населення із сільської місцевості, розвиток економічно відсталих районів. Податкові реформи в країнах ЄС мають не лише загальні особливості, а й власні специфічні механізми їх реалізації. У Данії, наприклад, підприємець (одноосібне володіння або парт нерство) має можливість кожного року обирати чи то спеціальну схему оподаткування нерозподіленого прибутку за ставкою податку на прибуток юридичних осіб, чи то звичайний прибутковий податок з фізичних осіб. Це створює умови, за яких підприємець може регулювати рівень стягуваного податку, максимізувати, залежно від результатів року, здатність підприємства до самофінансування. За спеціальною схемою, яку введено з 1987 р. (спеціальні ділові застереження, або «режим підприємств»), здійснюється розмежування за характером отриманого підприємцем прибутку — між прибутком від капіталу та особистим прибутком [39,с.5-7].

У Норвегії та Швеції також передбачено схеми, які за концепцією є відносно схожими на датську. Зворотною стороною таких податкових положень є те, що вони передбачають більше адміністративних формальностей (в основному стосуються здійснення обліку) для підприємств, які роблять вибір на їх користь. У Греції податкова реформа 1992 р. також запровадила схожий механізм для підприємств, створених у формі партнерств, командитних товариств чи приватних компаній з

обмеженою відповідальністю. Спочатку вони підлягали оподаткуванню за прогресивною шкалою щодо податку на прибуток від 5 % до 40 %. Після проведення реформи їхні прибутки підлягають оподаткуванню за єдиною ставкою 35 % (як у разі публічних компаній з обмеженою відповідальністю) за вирахуванням винагороди, виплачуваної партнерам або менеджерам (фізичним особам, у власності яких є принаймні 1/3 акцій партнерства/компанії). Така винагорода, незалежно від того, чи сплачена фактично, оцінюється за єдиною ставкою 50 % чистого доходу партнерства/компанії, тимчасом як у відношенні партнера чи мене джера вона обкладається прибутковим податком з фізичних осіб. Отже, перевагою проведеної податкової реформи стало те, що вона забезпечила нейтральний режим щодо капіталізованих підприємством прибутків. У Німеччині в результаті податкового реформування було запроваджено положення, що набуло чинності з 1 січня 1994 р., яким було обмежено прогресивність прибуткового податку у відношенні прибутку одноосібних володінь та партнерств, максимальну граничну ставку для цього виду доходу було встановлено на рівні 47 %. Однак у відповідних випадках продовжувала застосовуватися найвища ставка 53 % до всіх інших оподатковуваних доходів платників податку. Різниця між ставкою податку на прибуток юридичних осіб (45 % — на нерозподілені прибутки) і ставкою податку на прибуток суб'єктів господарювання без створення юридичної особи (47 %) була обмежена до 2 %. Ці податкові зміни іншого характеру, порівняно з тими, які запровадили Греція та Данія, тому що охоплюють весь дохід (розподілений чи нерозподілений) окремого підприємства, хоча їх запровадження свідчить про подібну мету, яка ставиться в межах реформи, — обмежити різницю податкових режимів між капіталізованими прибутками суб'єктів господарювання зі створенням юридичної особи та прибутками одноосібних володінь і партнерств [40,с.11].



ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ПОДАТКОВИХ РЕФОРМ НА ПРИКЛАДІ  
ДЕЯКИХ КРАЇН ЄС

Суть податкових змін	Переваги	Недоліки
Специфічні риси податкового реформування: ілюстрація податкових змін на прикладі деяких країн ЄС		
<p>Данія — надання під-приємцю (одноосібне володіння чи партнерство) вибору або спеціальної схеми оподаткування прибутку за ставкою податку на прибуток юридичних осіб або звичайний прибутковий податок з фізичних осіб на вибір.</p>	<p>забезпечення податкового нейтралітету;            — витонченість та адекватність оподаткування;            — можливість регулювати рівень стягуваного податку;            — можливість максимізувати здатність підприємства до самофінансування;            — заохочення підприємця до налагодження інформаційної системи, необхідної для ефективного управління бізнесом</p>	<p>складність із точки зору адміністрування;            — необхідність вести деталізований облік;            — спричиняє незначні бюджетні втрати;            — необхідність суворого нагляду з метою попередження зловживань під час використання пільгової схеми</p>
<p>Греція — запровадження особливого податкового режиму щодо капіталізованих підприємств</p>	<p>— забезпечення партнерствам/приватним компаніям з обмеженою відповідальністю</p>	<p>— відсутність права вибору для підприємства;            — найменші підприємства</p>

<p>емством прибутків</p>	<p>рівного податкового режиму стосовно їх нерозподілених прибутків; — забезпечення автоматичності застосування схеми оподаткування</p>	<p>ства, які до реформування підлягали обкладанню податком за нижчою граничною ставкою податку на прибуток, можуть опинитись у ситуації, коли будуть покарані новими податковими правилами</p>
<p>Німеччина — запровадження механізму максимізації прибуткового податку щодо прибутку одноосібних володінь та партнерств</p>	<p>— стимулювання промислової та комерційної діяльності одноосібних володінь та партнерств; — простота і легкість застосування; — збереження податкової прозорості при застосуванні схеми</p>	<p>— створення переваг для незалежних підприємців порівняно з найманими працівниками, оскільки для них податковий тягар є більшим (53 % для особи, котра працює на заробітну плату, проти 47 % для підприємців</p>
<p>Загальні характеристики податкових реформ</p>		
<p>Запровадження різноманітних схем щодо оподаткування прибутків підприємств</p>	<p>— зниження податкових ставок з прибутку для одноосібних володінь і партнерств; — наближення або вирівнювання ставок податку на прибуток для підприємств різних організаційних форм;</p>	<p>— зумовлюють більше адміністративних формальностей; — неможливість виокремлення однієї конкретної схеми, яка була б ідеальною для всіх країн ЄС; — за певних умов при-</p>


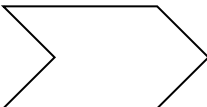
	<p>— тільки фактично отриманий прибуток підлягає обкладанню податками;</p> <p>— можливість варіативного вибору механізму оподаткування прибутків (застосування схеми на мінімальний термін, зворотний вибір, безповоротний вибір)</p>	<p>зводить до незначних бюджетних втрат;</p> <p>— вимагає попередження зловживань такими податковими схемам</p>
--	---	---

Джерело [41].

Податкові реформи проводяться також у нових країнах — членах ЄС постсоціалістичного табору, насамперед з метою виконання вимог співтовариства. Однією з особливостей реформ у цих країнах є введення єдиної ставки податку з доходів громадян. Важливою складовою бюджетно-податкової політики європейських країн в умовах сучасних інтеграційних процесів є також процес податкової координації та гармонізації. Податкова гармонізація — процес узгодження механізму оподаткування в країнах стосовно типу податку, податкової бази, податкових ставок, що може відбуватись як на односторонній основі, так і на фундаменті співробітництва між країнами на рівні регіонального міжнародного економічного угруповання. Слід зазначити, що існують загальнозживані критерії, за якими відбувається податкова координація. Однак у практиці господарювання ці принципи використовуються рідко, тому основною метою податкової координації є можливість запобігти податковій конкуренції, що відбувається через маніпулювання умовами торгівлі між країнами та має дестабілізаційні макроекономічні наслідки. Податкова координація з погляду

її змісту може розглядатись як процес, що веде до ідеальної гармонізації податкових систем. За спрямуванням податкова координація може бути односторонньою або формуватися на основі співробітництва. Це не означає одноманітності конкретних податків і податкових систем у різних країнах. Як приклад податкової гармонізації можна розглядати будь-яку адаптацію податкової системи однієї країни до іншої і навпаки, якщо метою таких заходів не є зростання сукупного податкового тягаря. З іншого боку, гармонізація податків з певних позицій зумовлює процес розширення регіональних економічних зв'язків. У створених зонах вільної торгівлі або спільних ринків були спроби просування до податкової гармонізації на регіональному рівні, наприклад в ЄС. У галузі регіональної гармонізації податків у межах сучасних міжнародних економічних угруповань поки що досягнуто незначних успіхів: існує певний прогрес щодо створення єдиного мита та вирівнювання ставки оподаткування на деякі платежі. Вважається, що мета гармонізації податків має полягати в збереженні індивідуальних відмінностей, що відображають національні переваги різних країн і не суперечать мінімізації чистого податкового навантаження та витрат, пов'язаних із втручанням держави. Це ширший підхід, ніж пряма уніфікація податків, бо він зумовлює врахування видаткової частини бюджету. Варто зазначити також, що формальна гармонізація податків рідко означає їх фактичне узгодження. Це викликано неоднорідністю показників оподаткування в різних країнах[42,с.12-14].

В ЄС зберігається погляд, згідно з яким податкова гармонізація має здійснюватись у кілька етапів (рис. 12.9).

<p>Етапи </p>	<p>I етап — досягнення згоди стосовно типу податку, що підлягає гармонізації</p>
	<p>II етап — узгодження податкової бази</p>
	<p>III етап — узгодження податкових ставок</p>
<p>Сучасні результати </p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• обмежена гармонізація щодо основних податків: податку з обороту, акцизних зборів, податків на прибутки корпорацій, на дивіденди та відсотки, деяких видів податку і капітал;</li> <li>• узгодження режимів ПДВ у державах — членах ЄС;</li> <li>• відсутність повного узгодження податкових ставок</li> </ul>

Джерело [41].

Передовий досвід уніфікації податкової системи, зокрема, демонструє Швеція. Це країна, в якій податки є інструментом справедливого перерозподілу доходів. Тож реформування податкової системи ведеться під лозунгом «єдина декларація — єдиний рахунок, єдиний платіж — єдина адреса (платежу)». Кожному громадянину Швеції присвоюється єдиний фіскальний номер (ID), який є уніфікованою формою державного обліку населення.

Значна увага, як у нашій країні, так і за кордоном (в Італії, Німеччині, Великій Британії, Швейцарії тощо), приділяється, наприклад, спрощеній системі оподаткування малого бізнесу. У деяких країнах, крім спрощеної системи оподаткування, вводяться додаткові умови зменшення суми сплати

податків. Це здебільшого сприяє відмові від тіньової господарської діяльності, що дає змогу збільшити розміри податкових надходжень до бюджету. Перевагою спеціального податкового режиму на підставі спрощеної декларації є її простота. Будь-який платник податку може самостійно визначати свої податкові зобов'язання шляхом використання залежно від рівня доходу відповідної ставки податку[43].

Міжнародний досвід пропонує і такий вид збирання податків, який здійснюється за принципом національної належності платника податку. Розподіл платників податків за цим принципом дає можливість уникнути подвійного оподаткування, але тут стикаються часто національні інтереси різних країн. Так, держави, у яких підприємства та громадяни отримують більшість прибутків від діяльності за кордоном та від капіталів, які також розташовані за межами держави, зацікавлені у розмежуванні юрисдикцій за критерієм резидентства. Країни, в економіці яких найбільша питома вага належить іноземним капіталам, зацікавлені натомість у критерії юрисдикції на принципах нерезидентства.

Сьогодні у деяких державах існують відмінності в правилах визначення резидентства для різних компаній. У більшості з них ці негаразди усуваються за допомогою такого критерію, як визначення місцезнаходження центру фактичного керівництва [44,с.58].

### 3.2 Вплив державної податкової політики на формування середнього класу в США та Японії.

Головне місце у федеральній податковій системі США посідають три податки: індивідуальний прибуток; на соціальне страхування; на прибуток корпорацій.

Федеральний індивідуальний прибутковий податок стягується з усього працездатного населення США. Ним оподатковуються практично всі види доходів, які можуть бути одержані населенням: заробітна плата і допомога;

прибуток від приватної підприємницької діяльності; відсотки за внесками в кредитно-ощадні установи; дивіденди; рента; допомога по безробіттю, що виплачується приватними компаніями. Не підлягають оподаткуванню доходи від відсотків, які отримують утримувачі деяких видів цінних паперів, що випускаються урядами штатів. Частково оподатковуються пенсії та допомога із соціального страхування.

Кожний платник податків має право на ряд знижок і відрахувань із свого валового доходу перед нарахуванням податку. Перш за все, існують так звані персональні відрахування.

Окрім персональних відрахувань, платники податків мають право робити ряд цільових знижок зі свого доходу, який підлягає оподаткуванню. Найбільше значення мають п'ять статей таких знижок. У такий спосіб дозволяється вираховувати із валового доходу частину витрат на лікування та інше медичне обслуговування, яке перевищує 7,5% цього доходу за минулий рік.

Значна частина американців купує приватні житлові будинки на виплату, використовуючи спеціальний банківський кредит, що надається на строк до 30 років, але під високі річні відсотки. Виплати цих відсотків також вираховуються із річних доходів. Крім того, дозволяється вираховувати частину виплат відсотків за споживчим кредитом. Вираховуються із річного доходу кошти, виплачені у формі податків штатним і місцевим органам влади, а також пожертвування всіляким неприбутковим організаціям, головним чином, – релігійного та добровільного спрямування. Замість того, щоб робити всі ці знижки за статтями, платник податків на свій вибір має право застосувати так звану стандартну знижку, розмір якої залежить лише від сімейного стану, але не від величини доходу або яких-небудь статей витрат. Так, подружжя, котре використовує єдину стандартну знижку, застосовує її в розмірі 5 тис. дол., для одиноких вона становить 3 тис. дол., для несімейних, котрі мають на своєму утриманні хоча б одну особу, – 4,4

тис., а для подружжя, котре заповнює окремо податкові декларації, – 2,5 тис. Доларів [45,с.116-118].

Після того, як платник податків зробив усі дозволені законом вирахування зі свого валового річного доходу, сума, яка залишилася, безпосередньо оподатковується прибутковим податком. Другим за значенням із федеральних податків є податок на соціальне страхування, що стягується лише з доходів від заробітної плати і дарування (тому його іноді називають податком на заробітну плату). Цей податок має ряд специфічних рис. Перш за все він стягується в рівних частинах з робітників, наймодавців та підприємців. Це означає, що підприємець сплачує за кожного зайнятого в нього на підприємстві суму, яка дорівнює розміру податку, що стягується з даного робітника. До того ж податком на соціальне страхування оподатковується не вся зарплата, а лише частина її до певного рівня, встановленого в законодавчому порядку (податкова база).

Збори від цього податку за законом визначено виключно для виплати пенсій престарілим, інвалідам, сім'ям, котрі втратили годувальника, і можуть бути використані на інші заходи.

Третім великим федеральним податком є податок на прибуток корпорації. Ним оподатковується валовий перерозподільний прибуток корпоративного бізнесу. Прибуток у розмірі 50 тис. дол. оподатковується за максимальною ставкою – 34% [46,с.74-75].

Отже, в сучасній американській літературі існують різні визначення середнього класу: за середнім рівнем поточного доходу; за розміром майна й фінансових активів у вигляді будинку або квартири, автомобілів, товарів тривалого користування, різного роду страхових полюсів, акцій, що перебуває у власності; також виділяється «старий середній клас», тобто власники дрібних фірм, в яких використовувалися праця членів родини й невеликого числа найманих робітників, а так само люди, що займалися індивідуальною трудовою діяльністю; нарешті, «новий середній клас», який називають також «обслуговуючим класом» (service class) або «класом



менеджерів і фахівців» (professional-managerial class),- висококваліфіковані фахівці з вищою освітою (professionals),зайняті в сфері управління, створення і обслуговування нових технологій. До середнього класу відносять також «білі комірці»- не зайнятих фізичною працею службовців без вищої освіти, яких часто називають як «нижчий середній клас» (lower middle class). Загальна кількість американців, що підпадали під визначення «старого», «нового» і «нижчого» середніх класів, як і в перших двох випадках, становить більше 60 відсотків населення країни.

Податкова система Японії характеризується множинністю податків. Усього в країні нараховується близько тридцяти державних і стільки ж - місцевих податків. Вони поділяються на три основні групи:

I. Прямі прибуткові податки з юридичних та з фізичних осіб;

II. Прямі податки на майно ( земельний податок, податок на спадщину та дарування, податок на нерухомість та ін.);

III. Прямі і непрямі споживчі податки (гербовий збір, податок на споживання та ін.).

В Японії налічується 47 префектур, що об'єднують 3045 міст, селищ, районів, кожен з яких має самостійний бюджет. Вагому роль в його наповненні відіграють префектурні та муніципальні податки та збори.

До переліку префектурних платежів входять: податок на проживання в префектурі; податок з підприємців на кількість співробітників; податок на придбання власності; податок на видовища; податок з транспортних засобів та деякі інші входять [47,с.69-75].

Муніципальні ж податки включають: податок на проживання в конкретному населеному пункті; майновий податок; податок «на легкі» транспортні засоби; податок на землю, що знаходиться у власності; податок на розвиток міст та ін. При цьому місцеві податки не домінують у місцевих бюджетах, складаючи менше половини їхньої дохідної частини. Це відрізняє японську податкову систему від північно-американської, де місцеві податки перевищують 2/3 бюджету муніципалітетів. Закон про місцеві податки

визначає їхні види і граничні ставки, регулювання ж ведеться місцевими органами влади.

Основу всіх податкових надходжень в держбюджет Японії – близько 70% - складають прибутковий податок (income tax) та корпоративний податок (Corporate income tax).

Фізичні особи (наймані працівники та самозайняті особи) сплачують державний прибутковий податок по прогресивній шкалі, що має шість ставок – 5, 10, 20, 30, 40 і 50%, які нараховуються залежно від суми отриманого доходу. Сплачується він щорічно на всі види доходів, отриманих протягом календарного року.

Громадяни Японії, а також постійні резиденти (громадяни, що проживали на території держави щонайменше 5 років і мають намір постійного проживання) сплачують прибутковий податок на всі доходи отримані як в Японії, так і закордоном. Нерезиденти сплачують податки лише в частині доходів, отриманих на території Японії [48,с.61-62].

<b>База оподаткування (єна)</b>	<b>Ставка податку</b>
1 – 1 950 000	5%
1 950 001-3 300 000	10%
3 300 001 – 6 950 000	20% від базової перевищує 3300000
6 950 001-9 000 000	23% від базового перевищує 6950000
9 000 001 – 18 000 000	33% від базового перевищує 9000000
18 000 001 і більше	40% від базового перевищує 18000000

Базою оподаткування в рамках системи прибуткового податку є: заробітна плата, доходи осіб вільних професій, оплата працівників мистецтв, професійних спортсменів, офіціантів у барах, допомога при звільненні, доходи, отримані від нерухомості, дивіденди, пенсії, авторські гонорари, винагороди за різноманітні особисті заслуги, прибуток від продажу акцій, зареєстрованих на фондових біржах тощо.

В Японії податкові ставки на доходи фізичних осіб, включаючи місцеві податки, одні із найвищих світі. Навіть після податкової реформи 1988р., що

спростила шкалу та зменшила процент податку, найвища гранична ставка податку становить 50% доходів, що перевищують 30 млн. єн. Нараховується у випадку отримання громадянином надприбутку, тобто доходу, що перевищує 30 млн. єн. Наприклад, якщо японець за рік заробив більше 50 млн. єн (близько 4 800 000 грн.), то половину доведеться віддати на користь держави. Якщо до цього додати 15% податок на проживання, то в сумі отримаємо 65%, в той час як в США максимальна ставка складає лише 28%.

Мінімальними ставками можуть скористатись тільки «найбідніші» громадяни, чий дохід складає менше 163 000 єн (приблизно 15 600 грн.) [49].

Фізичні особи також сплачують прибутковий префектурний податок за ставками 5, 10, 15% у залежності від суми доходу. Крім цього, кожен громадянин Японії незалежно від величини доходу сплачує податок на проживання у сумі 3 200 єн на рік.

Попри велику кількість доходів, що підлягають оподаткуванню законодавством також встановлено багато пільг та підстав для податкових кредитів. Законом встановлений досить значний неоподатковуваний мінімум, що враховує родинний стан платника податків. Наприклад податкові відрахування для подружжя зменшуються на 380 000 єн (якщо дохід до 10 млн. єн), передбачено додаткове зменшення на відрахування для молодих членів родини, що перебувають на утриманні (віком 16-22 роки) в сумі 250 000 єн. Також від сплати податку звільняються кошти, витрачені на медичне обслуговування (лікування), страхування життя та пенсійне страхування. Ряд пільг мають багатодітні родини. У середньостатистичного японця може вивільнитися від прибуткового податку більш як 30% його доходів.

В Японії Корпоративний податок (Corporate income tax), що нараховується з чистого прибутку як організацій (компаній, корпорацій), так і приватних підприємців, складається з національного податку (national corporate tax), а також місцевих податків: податок на проживання (inhabitant tax), податку з підприємств (enterprise tax), та спеціальний місцевий податок з корпорацій (Special local corporate tax), що значно збільшують підсумкову

ставку корпоративного податку (Corporate income taxes). В Токіо вона може сягати більше 40%.

Серед непрямих податків в Японії основним виступає податок на споживання, що стягується за ставкою 5% (4% національного та 1 % податку префектур). Цей податок включається в ціну товару та сплачується споживачем, тому схожий на податок на додану вартість, ним обкладається більшість товарів і послуг, що надаються в Японії.

Податком на споживання не обкладаються: операції з купівлі-продажу землі та продаж нерухомості, операції в іноземній валюті, продаж поштових марок, послуги комунальних служб, плата за вступ до школи та плата за навчання, також медичні послуги, наприклад - оплата профілактичного огляду у лікаря, плата за поховання та деякі інші.

Існує також місцевий податок на споживання, що спрямовується до муніципальних бюджетів. Ним обкладається проживання в готелях та користування закладами громадського харчування. Так, у випадку, якщо плата за проживання одної особи протягом доби перевищує 10 000 єн (960 грн) або плата з особи за одне відвідування ресторану чи бару перевищує 5 000 єн (480 грн), стягується податок в розмірі 3%. За один день відвідування гарячих джерел з особи беруть податок в розмірі 150 єн, а за один день використання поля для гольфу – 800 єн. Ці податки стягуються додатково до звичайного 3% податку на споживання.

До непрямих податків також відносяться акцизи - на спиртне, тютюнові вироби, нафту, газ, бензин, які сплачуються споживачами при купівлі товару. До цієї ж групи відносяться також мита.

З 1 жовтня 2010 року в Японії введено 40% ставку податку на тютюнові вироби. Ціна популярних видів цигарок зросла на сьогодні до 410 єн (близько 40 грн) за пачку, надалі передбачено подальше підвищення ціни цигарок до 700 єн за пачку. Новий податок спрямований на заохочення японців до відмови від паління.

Серед прямих місцевих податків слід зазначити майнові, а саме:

Податок на нерухомість. Це муніципальний податок, який сплачується щорічно особами, що володіють земельними ділянками, житлом та іншими видами активів, що підлягають амортизації.

Податок на спадщину. Громадяни Японії та постійні резиденти сплачують податок на всю спадщину, в тому числі, отриману з закордонних джерел. Для іноземних громадян податкові зобов'язання існують лише відносно активів Японії. Ставки податку від 10% до 50%, залежно від вартості майна.

Податок на дарування. Податкові ставки на дарування від 10% до 50%, залежно від вартості активу. Слід зазначити, що дарування від корпорації фізичній особі обкладається податком на прибуток, а не податком дарування.

Податок на транспортні засоби. Взагалі власники транспортних засобів в Японії змушені платити чимало податків: 3% споживчого податку при купівлі, окремий податок на придбання транспортного засобу (сплачується до префектури), податок на бензин (включений в його вартість), щорічний податок на сам засіб і навіть на його вагу. До префектур раз на рік власниками автобусів та вантажних і легкових автомобілів сплачується податок на транспортні засоби, що розраховується залежно від потужності двигуна та вантажопідйомності. Власники мотоциклів, мопедів та інших «легких» моторних транспортних засобів сплачують цей податок до муніципалітетів.

Японська податкова система зорієнтована на специфічні особливості місцевого населення. У країні традиційно високо розвинуті правосвідомість та законослухняність, і переважна більшість громадян просто не в змозі порушити законодавство. Та сила цієї системи не в суворості покарання, а в існуючій системі контролю за платниками, при якій практично неможливо ухилитися від заповнення декларації. Безумовно, є й такі, хто ухиляється від сплати податків. Але відповідно до закону про державний контроль за податковими порушеннями, до них можуть застосовуватися різні санкції, від

штрафів до карних переслідувань. Японська податкова поліція працює жорстко, послідовно і принципово, незважаючи на особи і посади.

Унікальність податкової політики Японії забезпечується сполученням таких факторів, як високі темпи економічного зросту і помірний у порівнянні з іншими країнами рівень державних витрат (цьому в чималій мірі сприяла майже повна відсутність військового бюджету). Аналіз сучасної податкової системи Японії дозволяє виділити наступні її особливості: помірний рівень податкового тягара (щонайнижчий серед розвинутих країн: частка податків у національному доході Японії - 26%, тоді як, наприклад, у Великобританії – 40%, Франції – 34%); високий рівень місцевих податків; висока частка прямих (Direct Tax) і низька непрямих (Indirect Tax) податків; найвища серед розвинутих країн частка прибуткових податків (Incom Tax) - близько 50%; стабільно високий рівень податків на прибуток корпорацій (Corporation Income Tax) - близько 40%; помітна роль податкових пільг (Tax Incentives) у підвищенні ефективності економіки і досягнення цілей економічної політики; низький рівень податку на споживання. Цей податок був уведений лише в 1989р. як аналог ПДВ. Його ставка лише 5% - найнижча серед розвинутих країн. Наприклад, у Франції відповідний податок становить 19,6%, у Великобританії, Австрії та Італії – 20%, Данії, Норвегії, Швеції – 25%; високий рівень податків на власність (15,8%); централізований збір податків (на відміну, наприклад, від США, Канади й ін.).

Отже, Японія займає серед розвинутих країн перше місце за рівнем оподатковування доходів і останнє – за рівнем оподатковування споживання.

Для наслідування в сучасній Україні найбільш вартим уваги є досвід осмислення і творчого застосування якісної податкової політики, що проводиться в Японії, а також практика вирішення проблем у частині взаємоповаги держави і громадянина.

3.3 Специфіка формування середнього класу та державна податкова політика в постсоціалістичних країнах.

Майже в усіх розвинутих країнах питома вага середнього класу становить 60% суспільно активних громадян. В Україні при визначенні соціального прошарку, на який слід спиратись у зміцненні демократії та ринкових відносин, то маємо шукати його не тільки серед приватних власників, а й серед тих, хто має відповідний рівень життя, причому забезпечує його власною працею, набутою освітою, знаннями. Виходячи зі статистики, їх в Україні дуже мало, і як клас вони існувати не можуть, тому що ще не сформовано достатніх умов для розвитку численного середнього класу через політичні і соціальні перетворення, Як відбуваються. Населення не може швидко адаптуватися до змін, які були історії (капіталізм- соціалізм ринкова економіка) [50,С.22], - вказан тенденція характерна для більшості постсоціалістичних держав.

Суперечки про те, чи існує в Росії середній клас і, якщо існує, то кого саме можна вважати його повноцінними представниками, не закінчаться, ймовірно, ніколи. Епіцентр дискусій про це розташовується на стику декількох наук. Соціологи, політологи, економісти, історики, розглядаючи цю проблему через призму власних знань, за визначенням не можуть прийти до спільного знаменника. Це природно, оскільки різні науки розставляють різні пріоритети критеріїв визначення середнього класу. Для соціолога, наприклад, найважливішими факторами стануть самовизначення і соціальний статус, для економіста - діапазон доходів та економічна активність, психологи поставлять на перше місце способи адаптації. За переконанням дослідників Маркетингового агентства «Експерт-Дата», російський середній клас - це люди, які завдяки своїй освіті і професійним якостям змогли адаптуватися до умов сучасної ринкової економіки і

забезпечити своїм сім'ям адекватний рівень споживання і спосіб життя [51,с.36].

Середній клас в Росії це нормативна модель, яка включає сукупність пов'язаних цільових параметрів, які відображають найбільшу частини дієздатного населення. У більшості випадків середній клас Росії орієнтується на європейську чи американську родину середнього класу. Відповідно досліджень Фонду «Суспільна думка» в квітні 2014 року 41% росіян ідентифікували себе як середній клас. Дуже часто така само ідентифікація визначається не рівнем благополуччя, а загальним настроєм людини, рівнем його освіти, небажання відносити себе до класу бідним та багатьма іншими власними причинами. Тому суб'єктивна думка не може бути основою для визначення чисельності середнього класу [52, с. 72].

Центр стратегічних досліджень (ЦСД) компанії РОСГОССТРАХ оцінює чисельність середнього класу відповідно до доходів населення. Відповідно до даних центру у 2014 році 58% росіян роблять заощадження, але лише 31% із них відкладають регулярно. Відповідно до даних Фонду «Суспільна думка» лише 12% росіян були за кордоном за останні 5 років, та лише 28% росіян відпочивали за останні років на курортах півдня Росії. Розрахунки ЦСД показують, що лише 20% населення Росії можуть придбати новий російський автомобіль чи іномарку не старше 5 років, і тільки 3-7% (в залежності від регіону) можуть придбати собі житло [20, с. 72].

Середній клас в Росії зростає не дуже швидко, і одна з його особливостей професійний склад. Частка кваліфікованих фахівців ринкового сектора, приватних підприємців та інтелігенції (лікарі, вчителі, вчені) поступово зникає за рахунок швидкого зростання частки бюрократів та представників тіньового сектору. Відповідно до даних, наведених Незалежним Інститутом соціальної політики, подібна ситуація є відображенням структури економіки з високою часткою держсектора і практикою перерозподілу доходів за рахунок бюджету, а не відображенням підтримки підприємницької ініціативи (НІСП).



До середнього класу, за останніми оцінками НСП, відноситься 18,9 % сімей. У 2014-2019 роках він зростав приблизно на 1 % щорічно - набагато повільніше, ніж зростала економіка (ВВП на душу населення за цей період потроївся). При цьому в професійній структурі середнього класу скоротився ринковий сектор і виріс державний (крім бюджетників): чиновники, керівники та фахівці держсектора формують близько 20 % російського середнього класу. Це на третину більше, ніж у 2007 р. За оцінками НСП, в 2007 році шанси потрапити в середній клас мав приблизно кожен третій, що приходить на службу в державний апарат або на роботу менеджером держпідприємства, через чотири роки такі шанси отримали троє з чотирьох. Для військових та силовиків перспективи зросли з 25% (кожен четвертий) до 44 % (майже кожен другий), оскільки покращився добробут і впевненість у власних силах.

До середнього класу дослідники зараховують тих, хто відповідає двом з трьох критеріїв: матеріально - майновий (дохід, майно, наявність заощаджень, житлові умови) і соціально - професійний (вища освіта, зайнятість розумовою працею). Також важливий критерій суб'єктивної оцінки - можливість контролювати і приймати ключові рішення в житті сім'ї та власної професійної діяльності: від можливості вибору школи для дитини до ступеня впливу на можливість власного заробітку, кількості робочого часу, дозвілля тощо.

Якщо судити тільки за матеріальним критерієм, то до середнього класу можна було б віднести 28% домогосподарств проти 21% в 2004 році. При цьому дослідники враховують не тільки дохід на члена сім'ї (від 30 000 рублів на місяць) - він може бути і невеликим, але рівень життя сім'ї може відповідати критеріям середнього класу за іншими параметрами: добре облаштованому житлу (одна кімната на людину), рівню заощаджень, наявності предметів вжитку, що характеризують сучасний рівень споживання (імпортний автомобіль, планшет тощо). Якщо є три з цих чотирьох критеріїв, сім'я за рівнем добробуту входить до складу середнього класу. Таким же

чином Визначається професійно кваліфікаційний рівень ( повинні співпасти наявність вищої освіти, постійної зайнятості та нефізичний характер праці). Орієнтир на цей критерій для російського середнього класу виявився самим «невигідним»: відповідно до цього критерію число домогосподарств за минулі сім років зростає менше ніж на 3 %, до 20,8 %.

Справжній прорив в 1,6 рази стався відповідно до третього критерію, тобто впевненості у власних силах: з 16 до 25 % сімей. При цьому серед підприємців дослідники зафіксували зростання песимізму, а головний внесок у зростання показника внесли чиновники, державні менеджери і силовики.

Відсутність чітких критеріїв оцінки приналежності до середнього класу призводить до значної розбіжності самовизначення населення з даного питання. Так у 2008 році до середнього класу за різними критеріями відносили себе від 18% до 42% населення Росії, відповідно до різних думок про критерії приналежності, з них 42 % віднесли себе до середнього класу за житловими умовами, виходячи з можливості дати освіту своїм дітям - 39% , задоволеності життєвими перспективами - 35%, впевненості в забезпеченій старості 26% , можливості відпочинку за кордоном - 21%, з наявності двох і більше автомобілів в сім'ї - 18% [14].

Причина «особливостей» російського середнього класу - недостатній ефект від вкладень в освіту і професіоналізм. Наприклад, в європейських країнах освіта є основним фактором у нерівності населення у доходах, тобто для європейця підвищення рівня освіти - спосіб підвищити і дохід; в Росії такий зв'язок є, але він дуже слабкий і зустрічається в поодиноких випадках. Головний бар'єр на шляху освіти задля збільшення доходу міжрегіональні відмінності, концентрація успішних робочих місць в кількох населених пунктах, що є наслідком структури економіки країни.

Підприємницька ініціатива зменшується, що дає відбиток і на структурі доходів: частка доходів від підприємницької діяльності з максимуму в 18,6 % в 1993 році скоротилася до 9%. Зате за рівнем розподілу російська економіка перевершила Радянський Союз: частка соціальних виплат у структурі доходів

населення зросла до 18,2 % проти 16,4 % в 1985 році. Але такий шлях надалі є неприйнятним, оскільки економіка впритул підійшла до стагнації, і у держави може просто не вистачити ресурсів. На думку А Яковлева, представника вищої школи економіки, для цього потрібна інша модель державного управління, де чиновники враховують інтереси інвесторів: джерелом підвищення добробуту населення і підтримки соціальної стабільності може бути тільки економічне зростання, засноване на приватних інвестиціях.

За оцінкою Світового банку, російський середній клас визначається як домогосподарства, чий рівень споживання в півтора рази перевищує рівень національної шкали бідності (доходи нижче прожиткового мінімуму), але нижче мінімального рівня споживання так званого «середнього класу світового рівня», і становив 55,6 % в 2008 році [8]. Однак, за розрахунками того ж Світового банку середньомісячний дохід представника середнього класу світового рівня починається з 3500 доларів [10] і до даного класу можна віднести всього не більше 8% від усього населення світу [8]. За оцінкою Інституту сучасного розвитку, в 2008 році до класичного середнього класу, який відповідає одночасно всім міжнародним критеріям, можна було віднести тільки 7 % росіян [11].

У 2009 році, за оцінкою Світового банку, середній клас Росії світового рівня скоротився на чверть від пікового докризового рівня 12,6% і склав 9,5% [12]. За даними Forbes в 2012 році до середнього класу в Росії можна віднести 47,8%, виходячи з доходу на душу населення від 4000 до 10000 доларів на рік і прийнятої різниці між купівельною спроможністю долара в Росії та за кордоном в 28 % [13].

За даними Левада-Центр на вересень 2011 року, на пряме запитання про приналежність до середнього класу і з урахуванням наявності диференційованих варіантів відповідей, до середнього класу себе віднесли 86% опитаних, з них 37% співвіднесли себе знизною частиною середнього

шару, середньою частиною середнього прошарку 46% верхній його частиною - 3% [15].

За оцінками експертів Центру стратегічних досліджень (ЦСД . нижнім майновим порогом, що дозволяє віднести домогосподарство до середнього класу (володіння нестарої іномаркою або новим вітчизняним автомобілем, житлом, обладнаним сучасною технікою і меблями, можливість платити за освіту і медицину, відпочинок за кордоном ), є дохід у розмірі 20 тис. доларів на рік на сім'ю. При цьому у великих містах він вищий і становить 30 тис. доларів на рік. Верхнім кордоном середнього класу служить щорічний дохід в 300 тис. доларів на сім'ю. Згідно з дослідженням в 2011 році дохід більше 20 тис. доларів в Росії мали 29% населення країни, а понад 30 тис. доларів - 18% населення (6).

О.М. Зубець також проводить оцінку чисельності середнього класу виходячи з самооцінки рівня доходу. Згідно з цією оцінкою, сьогодні в Росії до середнього класу належать 19% населення, а в 2003 році чисельність цієї групи становила 5% від числа жителів країни.

Найбільша частка середнього класу росіян була зареєстрована в Санкт-Петербурзі, Москві та Красноярську, найменша - в Кемерово, Новокузнецьку, Єкатеринбурзі (56, с. 66].

У 2019 році близько 42 % росіян мають за ціль лише виживання чи хоча б збереження тих умов життя, за яких вони живуть. Але в той же час за цей рік збільшилась кількість населення, які хочуть жити на рівні середньої західноєвропейської сім'ї чи навіть краще. Найбільше число таких родин була зареєстрована в таких містах, як Москва, Владивосток і Красноярську (57, с. 65].

## Життєві цілі Росіян

Лише вижити	Жити не гірше більшості людей	Жити краще більшості людей в своєму місці	Жити не гірше середньої західноєвропейської сім'ї	Жити краще середньої західноєвропейської сім'ї
17 %	42%	11%	20%	10%

Таким чином, різні підходи до оцінки чисельності середнього класу надають різні дані — від 17% до 42%.

Росія як і Білорусія — пострадянські країни, які одночасно розпочали існування восени 1991 року. Стартові економічні та політичні умови у цих двох країнах були приблизно однаковими, але кожна з них вибрала свій шлях. Аналіз показав, що споживча активність населення Республіки Білорусь зростає, хоча покращення є нерівномірним. Крім того, спостерігається зменшення темпів зросту активності крупної купівлі. Тим не менш, в цілому в країні купівельна спроможність населення виросла на 30% по відношенню до осені 2013 року, особливо це стосується покупок автомобіля та нерухомості [57, с. 65-66].

"Середній клас, зауважує Ф.Састгалієва, - це соціальна опора централізму - політичного руху, для якого характерний незначний розкид навколо центру політичного спектра, що робить його оплотом політичної стабільності, запорукою еволюційного характеру суспільного розвитку, формування і функціонування громадянського суспільства, забезпечуючи йому функцію політичного балансира. У зв'язку з появою середнього класу суспільство втрачає пірамідально-ієрархічну конфігурацію. Якщо взяти

середній клас в тому вигляді, в якому він існує на сучасному Заході, то ідея його створення в сьгоднішній Росії неможлива [58"],

Ставлять під сумнів існування середнього класу в Росії й Л.Ю.Грудцина та С.М.Петров, зазначаючи, що "ні про яку соціальну відповідальність населення в Росії сьогодні говорити не доводиться. Багато в чому це пояснюється відсутністю соціальної захищеності самого населення, кризою самоідентифікації середнього і нижчого класу, відсутністю чіткої і зрозумілої стратифікації суспільства, неможливістю держави реалізовувати гарантовані законодавством (Конституцією Росії - в першу чергу) соціальні права і свободи людини і громадянина, що викликає зустрічну негативну реакцію населення по відношенню до влади, породжуючи правовий нігілізм і байдужість до подій в країні (?". Несумісність умов життя і поглядів різних груп російського середнього класу призводить до їх взаємного відторгнення: інтелігенти критикують бізнесменів, жителі столиці піддаються нападкам провінціалів, «нові бідні» неприємно дивляться на «нових багатих». Що стосується політичних поглядів представників середнього класу Росії, то вчені відзначають відсутність у них будь-яких стабільних і чітких політичних пристрастей. Жодна з політичних доктрин не приваблює велику частину середнього шару населення. Це означає, що представники середнього класу пов'язують своє добробут не з якимось політичним режимом, а зі своїми особистими якостями і власною активністю. Небажання брати активну участь у суспільному житті багато в чому зводить нанівець стабілізуючу функцію цього класу. Таким чином, констатує Н.Латова, в сучасній Росії є відносно невеликий «справжній» середній клас (приблизно 20-25% всього населення) і численні страти, представники яких мають лише частини ознак середнього класу [59]

Показовим в плані реформ (особливо в антикорупційній і фіскальній сфері) є досвід Грузії. Зокрема, одразу після перемоги «революції троянд» новий Президент Грузії М.Саакашвілі приступив до проведення системних реформ. Його команда проявила неабияку політичну волю у подоланні опору

внутрішньої опозиції та досить розсудливо приймала до уваги зовнішню критику. Реформи у Грузії були проведені стрімко та жорстко, з відчутними соціальними втратами масовим зниженням доходів, збільшенням безробіття і зростанням невпевненості серед населення. Держава значно розширила та посилила каральний тиск. У декілька разів збільшилася кількість ув'язнених. Політична опозиція почала навіть звинувачувати владу у тоталітаризмі. Президент велике значення надав прийняттю грузинським парламентом Акту економічної свободи. В ньому зафіксовані ключові елементи економічної політики країни (60, с. 118-119]: фіскальна відповідальність; свобода від бюрократичного втручання; надання можливостей для громадян у соціальній сфері; Реформу грузинський уряд розпочав не з різкого зниження ставок, а із системи мотивації працівників податкової служби. Миттєво звільнити всіх податкових інспекторів, як це було зроблено із працівниками ДАІ, було неможливо. Тому уряд взяв за мету змінити їхню ментальність, перебудувавши систему мотивування. Суворі вирoki податковим інспекторам, звинуваченим у корупції, на тлі гучних арештів крупних корупціонерів, широко показаних по телебаченню, швидко відбили бажання брати хабарі. Влада здійснювала масові арешти колишніх чиновників та бізнесменів за підозрою в корупції і надавала їм можливість відкупитися, передавши в бюджет значні суми, іноді десятки мільйонів доларів. Ці методи викликали осуд з боку правозахисних організацій, але чітко показали суспільству та чиновникам, що правила гра змінилися і країна почала жити по-новому. Зміни податкового законодавства розпочалися вже у 2005 році з прийняттям нового податкового кодексу, а також закону про податкову амністію. Реформа відбувалася у три етапи. Головними досягненнями першого етапу (2005-2006 рр.) стало скорочення кількості податків з 22 до 7, спрощення процедур та розширення податкової бази. Було знижено лише деякі податкові ставки, найбільше - соціальний внесок - з 33 до 20%. На пізніших етапах (2007- 2009 і 2010-2011) ставки знижували радикально. У 2008 році соціальний внесок було об'єднано із податком на доходи фізосіб, а

об'єднану ставку знижено з 32% спершу до 25%, а потім до 20% у 2009 році. Також у 2008 у році було знижено ставку податку на прибуток з 20% до 15%, а в 2009 році знижено податок на дивіденди та проценти з 15% до 5%. Крім того, було запроваджено стовідсоткову амортизацію капітальних інвестицій можливістю відображати збитки впродовж п'яти років [61].

Сміливі реформи (у фіскальній сфері кількість податків скоротилася з 22 до 6) дозволили Грузії безпрецедентно швидко покращити свої позиції в міжнародних рейтингах, випередити країни СНД і знаходитися орієнтовно на одному рівні з новими країнами-членами ЄС.

Крім того, була реалізована пропозиція ухвалювати рішення про збільшення податкового навантаження за наявними податками запровадження нових виключно на загальнонаціональному референдум!! чи Тобто грузинська влада фактично погоджується з тим, що податки не будуть підняті ніколи або для цього треба буде провести неймовірну агітаційну кампанію. Для порівняння, українська Конституція суворо виключає податки зі сфери „регулювання” референдумом. Відтак маємо непередбачувані маніпуляції з боку уряду, коли йому потрібно назбирати грошей із виплатою податків наперед, затримкою відшкодування, встановленням пільг окремим категоріям платників за непрозорою схемою. Крім того, в Акті економічної свободи передбачена свобода руху капіталу, заборона на збільшення кількості ліцензій і дозволів, на створення нових регуляторних органів. До слова, і до цього регуляторна політика в цій країні не відрізнялась жорсткістю: Тбілісі приєднався до системи технічних стандартів Організації економічної співпраці і розвитку, чим відкрив доступ на свій ринок усім товарам, що відповідають сертифікаційним вимогам Європи, а також запровадив замість обов'язкового добровільне ліцензування і сертифікацію. Це стимулює не відкуповуватися від контролера, який прийде із перевіркою наявності потрібного сертифіката (в Україні, приміром, часто такі документи



мають застарілі параметри, тобто посвідчують зовсім не ті якості товару, які насправді треба перевірити), а самостійно ініціювати перевірку і підтвердження відповідності європейським стандартам [61).

Отже, еволюція суспільного виробництва привела до розвитку і зміни економічної основи, на якій формується середній клас суспільства. Такою основою став дрібнотоварний уклад, в основі якого лежала трудова приватна А власність. На цьому ґрунті виник і утвердився "старий" середній клас суспільства. Але з початком формування постіндустріальної економіки основою формування середнього класу виступає й персоніфікований інтелектуальний капітал, сукупним носієм якого є "новий" середній клас. Проблема становлення "нового" середнього класу в постсоціалістичних країнах (в т.ч. в Україні) полягає не лише в його нечисленності, а й у тому, що формується він в обмеженому складі — за рахунок окремих професійних груп, що обслуговують ринок і владу. Сюди не потрапляють масові прошарки інтелігенції — працівники науки, культури, освіти, медицини, котрі на захід становлять значну частину середнього класу. Тож "новий" середній клас не відіграє домінуючої ролі в соціальній структурі порівняно із західним суспільством, де він уособлює демократію, стабільність і прогрес [63, с.25-27].

## Висновок до розділу

Таким чином, розвиток малого та середнього бізнесу на Заході йде швидкими темпами, оскільки національні уряди європейських країн приділяють велику увагу таким підприємствам і надають їм підтримку на федеральному рівні. Малий та середній бізнес в розвинених країнах в даний час являє собою середній клас, який служить базою для стабільного розвитку економіки. Малий бізнес в Європі становить основу її соціально економічного розвитку: налічується понад 20 мільйонів підприємств малого та середнього бізнесу, які дають більше половини загального обороту і доданої вартості; число зайнятого населення в малому бізнесі становить близько 70%.

На становлення середнього класу впливає існуюча соціальна модель. Наприклад, згідно зі шведською моделлю-рівністю доходи вирівнюються за прогресивною системою оподаткування, страхування економічно розвинених країнах до середнього класу тощо. представників середнього бізнесу. Високооплачувані прошарки творчої відносять інтелігенції, державних службовців високого рангу, менеджерів великих і середніх компаній, а також кваліфікації, зайнятих переважно технологіями. робітників-професіоналів найвищої В галузях із інвестиційними

Отже, беручи до уваги міжнародний досвід державної податкової політики країн ЄС, підсумовано, що процес формування стабільного середнього класу в Україні як гаранта економічного розвитку країни процес довготривалий та всеохоплюючий, який несе в собі трансформацію та удосконалення податкової системи. По-перше, спостерігається тенденція до зменшення податкового навантаження на платників податків, а саме зменшення корпоративних податкових ставок. По-друге, державна податкова політика носить характер стабільних планових незначних змін, які коректують відповідно податкові ставки та порядок оподаткування. По-третє, європейські країни більше витрачають податки своїх громадян на соціальні

потреби населення. По-четверте, оподаткування здійснюється урахуванням статків та їх сімейного стану (політика «усереднення статків»), спрощується система сплати податків та їх нарахування, але в той же час, впроваджується ефективна система контролю за ухиленням від податків.

Як засвідчив аналіз фахових публікацій, в оцінці класової структури, умовно названої американською, домінує підхід, у якому превалюють рівень доходу й розміри власності. На основі цього критерію суспільство поділяється на вищий клас, середній і нижчий. Ще один критерій - це освіта й тип роботи. Службовці, в основному з вищою освітою («білі комірці»), середній клас, працівники в основному ручної праці («сині комірці») - нижчий, він же робочий клас. Ріст американської економічної могутності привів до зростання життєвого рівня різних верств населення - На основі досвіду зарубіжних країн, автором систематизовано основні чинники, що негативно визначено впливають та на формування та розвиток середнього класу, які пропонується розділити на три групи: бюрократичні (складність процедур ведення чи реєстрації бізнесу; відсутність чіткої та прозорої законодавчої бази (особливо податкової), корупція); фінансово-економічні (значний податковий тягар на середній клас; тінізація економіки; поглинання малого та середнього бізнесу фінансово-промисловими групами; високий поріг бідності населення); ментально-психологічні (віднесення себе до середнього класу тими, хто такими не є; відсутність затверджених критеріїв належності до середнього класу; віра в командно-адміністративну систему економічних відносин на противагу приватному бізнесу).

Зважаючи на вищезазначені деструктивні для функціонування середнього класу чинники, запропоновано підхід до формування цілісних організаційно-правових засад регулювання впливу державної податкової політики на середній клас. Підхід передбачає комплексне подолання чинників, що деструктивно впливають на формування та розвиток середнього класу, зокрема: 1. Зниження податкового тиску на середній клас (за прикладом США та Скандинавських країн); 2. Зниження бюрократичних

перепон для реєстрації та ведення бізнесу прикладом країн Центральної Європи, Грузії), шляхом введення загальнообов'язкової електронної податкової звітності та підвищення податкової освіти населення; 3. Захист від поглинання середнього класу олігархією (фінансово-промисловими групами) та забезпечення конкурентних умов функціонування (як основна проблема більшості постсоціалістичних країн) шляхом надання паритетного доступу до програм, що фінансуються з Державного та місцевих бюджетів і посилення антимонопольного контролю).

## Висновки

Прийняття Податкового кодексу України підносить на новий, вищий рівень інтерес до оподаткування в інших державах. Самий переконливий спосіб оцінити національну податкову систему – порівняти її з податковими системами других держав. При цьому держав авангардних, в яких є багато чому повчитися. Адже порівняння – одне із самих дієвих джерел знання і самокритичного самопізнання, а заздрість у кращому розумінні цього слова – сильний стимул творчості й розвитку.

У магістерській роботі здійснено узагальнення і наведено нове вирішення наукового завдання теоретичного обґрунтування та забезпечення удосконалення засад побудови механізмів державної податкової політики та їх вплив на розвиток середнього класу. Результати свідчать про досягнення мети та виконання поставлених завдань і дають підстави зробити такі висновки.

1. Проаналізовано та узагальнено наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, внаслідок чого визначено напрямки подальших досліджень щодо впливу державної податкової політики на формування середнього класу крізь призму світового досвіду, зокрема: поняття середнього класу від Аристотеля до сучасності; механізми управління

податковою політикою в Україні та їх вплив на розвиток середнього класу; формування середнього класу в Україні як основа стабільності громадянського суспільства; історичні аспекти формування податків та становлення середнього класу в українському суспільстві; механізми управління та системні проблеми реформування податкової політики в Україні на сучасному етапі в рамках впливу на середній клас; світовий досвід управління державною податковою політикою як інструмент стабільного розвитку середнього класу в Україні; вплив державної податкової політики на середній клас у країнах Центральної Європи; вплив державної податкової політики на формування середнього класу в США та Японії; шляхи удосконалення державної податкової політики задля розвитку середнього класу в Україні крізь призму світового досвіду.

2 Розширено категорійно-понятійний апарат теорії державного управління в аспекті впливу податкової політики на середній клас, зокрема під терміном "середній клас" пропонується розуміти соціально-, економічно-, громадсько-та/чи політично активну страту суспільства, що володіє певним рівнем доходу, заощаджень та освітньо-професійним рівнем, які дозволяють знаходитися поза безпосереднім бюрократичним впливом держави, та брати участь у виробленні та реалізації державної політики на паритетних з умовах з метою забезпечення суспільного розвитку. Відповідно під "державним механізмом формування середнього класу" варто розуміти цілеспрямований, організуючий, регулюючий вплив державних інституцій на створення належних організаційно-правових умов щодо фінансової-економічного добробуту, заохочення громадсько політичної активності населення, підвищення освітньо-культурного рівня суспільства та забезпечення доступу до управління державними справами й контролю за ним.

3. На основі досвіду зарубіжних країн, визначено та систематизовано основні чинники, що негативно впливають на формування та розвиток середнього класу, які пропонується розділити на три групи бюрократичні (складність процедур ведення чи реєстрації бізнесу; відсутність чіткої та

прозорі законодавчої бази (особливо податкової); корупція); фінансово економічні (значний податковий тягар на середній клас; тінізація економіки; поглинання малого та середнього бізнесу фінансово промисловими групами; високий поріг бідності населення); ментально психологічні (віднесення себе до середнього класу тими, хто такими не є; відсутність затверджених критеріїв належності до середнього класу; віра в командно-адміністративну систему економічних відносин на противагу приватному бізнесу).

4. Враховуючи позитивний світовий досвід, запропоновано підхід до формування цілісних організаційно-правових засад регулювання впливу державної податкової політики на середній клас. Підхід передбачає комплексне подолання чинників, що деструктивно впливають на формування та розвиток середнього класу, зокрема: 1. Зниження податкового тиску на середній клас (за прикладом США та Скандинавських країн); 2. Зниження бюрократичних перепон для реєстрації та ведення бізнесу (за прикладом країн Центральної Європи, Грузії), шляхом введення загальнообов'язкової електронної податкової звітності та підвищення податкової освіти населення; 3. Захист від поглинання середнього класу олігархією (фінансово-промисловими групами) та забезпечення конкурентних умов функціонування (як основна проблема більшості постсоціалістичних країн) шляхом надання паритетного доступу до програм, що фінансуються з Державного та місцевих бюджетів і посилення антимонопольного контролю).

5. Обґрунтовано вдосконалення правових засад функціонування середнього класу, зокрема пропонується закріплення поняття “середній клас” на законодавчому рівні, що слугуватиме нормативною передумовою розроблення критеріїв віднесення тих чи інших суб'єктів до середнього класу. Так, статтю 16 Конституції України доцільно викласти в наступній редакції: "Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу, забезпечення умов розвитку громадянського

суспільства і середнього класу є обов'язком держави". Визначення та характеристику поняття "середній клас" необхідно прописати в підзаконних актах.

6. Запропоновано шлях безпосереднього залучення середнього класу до участі в державно-управлінських та суспільних процесах крізь призму податкової політики. Зокрема вказується на необхідність встановлення мінімальної відсоткової квоти бюджетних програм, особливо на місцевому рівні (в контексті процесів децентралізації), отримувачами коштів за якими будуть представники середнього класу. Причому, доцільно дозволити податковий взаємозаліку, при якому представник середнього класу звільнятиметься від податків і зборів на суму, еквівалентну наданим послугам чи поставленій продукції за відповідною бюджетною програмою. Вказаний підхід дозволить уникнути податкового тиску, та прискорить реалізацію товарів і послуг вироблених/наданих суб'єктом середнього класу.

Визначено шляхи вдосконалення державної податкової політики щодо розвитку середнього класу в Україні за результатом чого органам державної влади підготовлено науково-практичні рекомендації, зокрема:

## Список використаних джерел і літератури

1. Горлач М.І., Кремень В.Г. Політологія: наука про суспільство: підручник для студ. вищ. навч. закл. / М.І. Горлач, В.Г. Кремень.-К.: Центр учбової літератури, 2009.-840 с.
2. Михненко А.М., Грущинська Н.М. Середній клас як основа стабільності громадянського суспільства / А.М. Михненко, Н.М. Грущинська// Публічне управління як системне суспільне явище.- 2019.- с.93-100.
3. Аристотель. Политика// История политических и правовых учений. Хрестоматия.-Х.,1999.-С.41-42.
4. Вебер М. Основные понятия стратификации// Вебер// Социологические исследования.-1994.-№5.-С.150-153.
5. Аврамова Е.М., Мазея Т.М. Середні класи. Економічні та соціальні стратегії [колектив, моногр.] / Е.М. Аврамова і ін.;-М.,-2003.-с.119-130.
6. Гіденс Е. Соціологія: переклад з англійської: / Е.Гіденс.-К.: Основи, 1999.-726с.
7. Всемирная энциклопедия. Философия XX век / Ред. А. А. Грицанов. – М. : АСТ: Мн. : Харвест, Современный литератор, 2002. – 976 с.
8. Лібанова Е. М. Ринок праці : навч. посібник / Е. М. Лібанова. - К. : Центр навч. літератури, 2003. - 226 с.
9. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: монографія



/В.П.Антонюк / НАН України. Ін-т економіки промисловості .- Донецьк, 2007.-348с.

10. Доценко А.В. Між багатими і бідними, або де ховається середній клас?: [Електронний ресурс].-Режим доступу: [blog.liga.net/adotsenko/article](http://blog.liga.net/adotsenko/article).

11. Шангіна Л. Громадянська активність українського середнього класу // Національна безпека і оборона.-№79(101).-2008.-с.37.

12. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д.Бакуменко, А.М.Михненко та ін.; за редакцією Ю.В.Ковбасюка, В.П.Трощинського, Ю.П. Сурміна.- К.: НАДУ, 2010-820с.

13. Гальчинський А.С. Базові проблеми становлення середнього класу / А.С.Гальчинський // Економіка і податкове прогнозування.- 2002.- № 2.-С.108-125.

14. Закон України «Про державну податкову службу в Україні» від 7 липня 1992 р. Голова Верховної Ради Української РСР Леонід Кравчук м. Київ N 509-ХІІ 4 грудня 1990 року.

15. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22 травня 2003 Президент України Леонід Кучма м.Київ, 22 травня 2003 року № 889-IV.

16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Інформаційно-довідкового департаменту державної податкової служби» від 15 серпня 2007 року М.Київ № 1049.

17. Визначення головних концепцій комунікації державних органів влади.-Режим доступу : <http://213.136.40.7/wp-content/uploads/definitions-of-key-concepts-in-communicatinukr.dbf>.

18. Єфименко Т., Про основні напрями реформування податкової системи України: проблеми теорії і практики // Збірник наукових праць НДФІ. – 2003. – №4.

19. Податковий Кодекс України / Міністерство фінансів України // [www.minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua).

20. Гримін А.М. Доцент кафедри кримінального права та кримінології в Університеті державної фіскальної служби України// Україна потребує системного та комплексного реформування податкової системи: [Електронний ресурс].-Режим доступу:

<https://blog.liga.net/user/agmirin/article/34387>

21. Проблеми та перспективи розвитку фінансової системи України – НБУ, науково-дослідний фінансовий інститут при Міністерстві Фінансів України. – 2004.

22. Лук'яненко І.Г., Напрями реформування бюджетно-податкової системи в Україні, Економіка, фінанси, право, 2004. – № 6.

23. Іголкін І.В., Податкова реформа як об'єктивна необхідність зміцнення дохідної частини державного бюджету, Фінанси України, 2005. – №8.

24. Латік В. Передумова демократичної переспективи / В. Латік// Сучасність.- 2008.- №12.-с.32-35.

25. Кисільова Т. Середній клас – основа соціальної стабільності держави// Праця і зарплата.-2006.-№ 8.-с.6.

26. Пастушок Т.О. Проблеми формування «середнього класу» в Україні /Т.О. Пастушок// Буковинська державна фінансова академія.- 2015.-с.26-28.

27. Державна служба статистики України/ Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс].- Режим доступу : [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ2014/gdn/hrc\\_ric\\_u/dszpED\\_u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ2014/gdn/hrc_ric_u/dszpED_u.html).

28. Середній клас України: теорія та сучасні тенденції становлення/ За редакцією Бондар І.К., Бугаєнко Є.О., Бідак В.Я. та ін.- К.: Видавничий дім «Корпорація»,2019.-582с.

29. Головаха Є.І. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін// Інститут соціології НАН України.- 2020.- 520 с.

30. Громадська організація « Розвиток середнього класу» Маніфест середнього класу [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://www/middleclass.org.ua./sredniy-klass-v-ukraine-tseli-i-zadachi/](http://www.middleclass.org.ua./sredniy-klass-v-ukraine-tseli-i-zadachi/).
31. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України / М.С. Грушевський. – К.: Вид-во «Лібра», 1992. – 544 с.
32. Податкова система Київської Русі // Сайт Держаної податкової адміністрації у Львівській області. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.sta.lviv.ua / index.php? id=1050>.
33. Британська Н.Н. Податкова система Запорізької Січі / Н.Н. Британська, Д.В. Шпильова, К.Г. Синиченко. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.intkonf.org/britanskann-shpilova-dvsinichenko-kg-podatkova-sistema-zaporizkoyi-sichi/>.
34. Ярошенко Ф.О. Історія податків та оподаткування в Україні: навч. посібн. / Ф.О. Ярошенко, В.Л. Павленко. – Ірпінь, 2002. – 240 с.
35. Мочерний С.В. Економічна теорія : підручник / С.В. Мочерний, М.В. Довбенко. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 856 с.
36. Бадида М. Історії оподаткування на землях України до 1991 р. / М. Бадида // Збірник наукових праць Академії ДПС України. – 2000. – 4 (10). – С. 95 – 102.
37. Малий бізнес: зарубіжний досвід [Електронний ресурс]: ]. – Доступний з <http://www.sfnplviv.ua / index.php?>
38. Міжнародне оподаткування: Навч. посіб. / За ред. Ю. Г. Козака, В. М. Сліпа. — К.: Центр навч. л-ри, 2003.
39. Мікроекономіка і макроекономіка / За ред. С. Будаговської. — К.: Основи, 1998.
40. Налогово-бюджетная политика в странах с экономикой переходного периода / Под ред. В. Танзи. — Вашингтон: МВФ, 1993.
41. Куценко Т.Ф. Бюджетно-податкова політика: навчальний посібник / Т.Ф.Куценко. – К.: КНЕУ, 2005. — 508 с.

42. Основные принципы корректировки налогово-бюджетной сферы / Управление по бюджетным вопросам. — Вашингтон: МВФ, 1995.

43. Міжнародний досвід реформування податкових систем: види податків та електронна звітність. [Електронний ресурс]: <http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/svitovui-dosvid/mrdosvid/>.

44. Близнюк В., Яценко Л. Интеллектуальный потенциал среднего класса в контексте европейской интеграции Украины// Україна-НАТО.-2009.-№3.-с.58.

45. Соціальні стандарти та соціальні гарантії: теоретичні аспекти, проблеми, світовий досвід- К.:ЦПСД, 2007.- 320 с.

46. Податкові системи зарубіжних держав: Навчальний посібник / Андрущенко В.Л., Варналій З.С., Прокопенко І.А., Тучак Т.В. – К.: КондорВидавництво, 2012. – 222с.

47. Демченко Т. М. Податкова політика як інструмент регулювання відтворювального процесу / Т. М. Демченко // Актуальні проблеми економіки. –2012.– №2 (32). – С. 69–75.

48. Крушельницька Т.А. Управління податковою системи країни в умовах міжнародної економічної інтеграції :/ монографія / Т.А.Крушельницька.- Донецьк: Юго-Восток,2012 - 412с.

49. 1. Бондар І., Бугаєнко Є., Ярошенко Г. Середній клас і рівень доходів Л. Бондар, Є. Бугаєнко, Г. Ярошенко // Праця і зарплата. - 2004. – 16.

50. Александрова О.С. Специфіка становлення та розвитку середнього класу в умовах перехідного періоду сучасного українського суспільства: [монографія] / Олена Станіславівна Александрова. Запоріжжя, 2008. – 394 с.

51. Калинин А.В. Анализ уровня доходов населения как фактор формирования среднего класса в России: дис. канд. экон. наук. М., 2002. - 145с.

52. Кумскова Н.Х., Лобаченко А.И. Доходы населения как основа жизнедеятельности / Под ред. Ы.К. Омурканова. – Б.: КРСУ, 2010. – 143с.

53. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: монографія /В.П.Антонюк / НАН України. Ін-т економіки промисловості .- Донецьк, 2007.-348с.

54. Шангіна Л. Громадянська активність українського середнього класу// Національна безпека і оборона.-№79(101).-2008.-с.37.

55. Близнюк В., Яценко Л. Інтелектуальний потенціал середнього класу в контексті європейської інтеграції України// Україна-НАТО.-2009.-№3.-с.58.

56. Державна служба статистики України/ Валовий внутрішній продукт [Електронний ресурс].- Режим доступу : [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ2014/gdn/hrc\\_ric\\_u/dszpED\\_u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ2014/gdn/hrc_ric_u/dszpED_u.html).

57. Головаха Є.І. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін// Інститут соціології НАН України.- 2020.- 520 с.

58. Комерційна діяльність : підруч. / за ред. проф. В. В. Апопія. – К. : Знання, 2008. – 558 с.

59. Мороз С.В. Роль та місце непрямих податків в наповненні державного бюджету України /Мороз С.В.// Хмельницький національний університет.- 2016.-с.214.

**60.** Терешко О.М. ПДВ: економічна природа та значення /О.М.Терешко// Прямі та непрямі податки.-К.: Бухгалтерський облік,2016.-54 с.

61. Міжнародний досвід реформування податкових систем: види податків та електронна звітність [Електронний ресурс].- Режим доступу : [sfs.gov.ua/archive/mrdosvid/](http://sfs.gov.ua/archive/mrdosvid/).

